

Norsk kulturhistorie i kontekst – et bidrag til genealogien

Bjarne Rogan

Universitetet i Oslo

Innledning

1. Kulturhistorier – i flertall
  - 1.1. Nasjonale varianter
  - 1.2. Et blikk utad – og blikket på oss
  - 1.3. En lynvisitt til kulturbegrepet: Ideer, strukturer, symboler, representasjoner, diskurser – men materialitet?
2. Skandinaviske pionerer på tampen av 1800-tallet
  - 2.1. Troels-Lund og *Dagligt liv i Norden*
  - 2.2. August Strindberg og *Svenska folket*
  - 2.3. Yngvar Nielsen og *Den norske bondestands kulturudvikling*
  - 2.4. Fellesnevnerne for den skandinaviske kulturhistorien
  - 2.5. En instrumentell kulturhistorie: Troels-Lund og Hjalmar Falk
3. Institusjonalisering og porøse grenser
4. Lokalhistorien og de kulturhistoriske museene
  - 4.1. Den lokalhistoriske bevegelsen i Norge
  - 4.2. Folkemuseene
5. Bokverk i Norge og i Norden
  - 5.1. *Kulturens historie* (1917)
  - 5.2. *Nordisk kultur* (1931–56)
  - 5.3. *Norsk kulturhistorie* (1938–42)
  - 5.4. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (1956–78)
  - 5.5. *Norges kulturhistorie* (1979–81)
6. Folkloristikk og etnologi
  - 6.1. Fra filologi til folkeminne- og folkelivsgransking ...
  - 6.2. ... til folkloristikk og etnologi
7. Kulturhistorie ... 'ny kulturhistorie': kontinuitet, diskontinuitet?

Abstract

The article endeavours to give a broad historiographical overview of cultural history in Norway and to some extent in Scandinavia, covering a century from ca. 1880. The point of departure is the jungle of variants of 'new cultural history' and the fact that the roots of Scandinavian cultural history deviate considerably from other national traditions. The text briefly reviews the different concepts of culture as a background and then discusses the work of three Scandinavian pioneers who all published around 1880 (Troels Troels-Lund, August Strindberg and Yngvar Nielsen). Next is presented the local history movement with its academic elite researchers and its broad grass-root movement, as well as the open-air museum 'paradigm'. The focus then shifts to the rich written literature of cultural history and the voluminous book series published during the century, some of them with a national Norwegian scope, some with a Nordic scope, and one with a global scope. Finally the text presents brief outlines of the two foremost cultural history disciplines (in addition to history and art history), namely ethnology and folklore. In all these fields and across these arenas of cultural history, with their porous frontiers and overlapping approaches, the Norwegian tradition appears as closely knit to themes like popular traditions and beliefs, customs and usage, material culture, everyday life and work. It also appears that the roots of cultural history blend with national and local identity projects and a political nationalism.

Keywords:
Cultural history
ethnology
folklore
local history
open-air museums

Vi har nylig publisert en bok om etnologiens og folkloristikkens historie i Norge, med den kanskje litt pretensiøse undertittelen «En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie». ¹ Men vi har ett problem og én utfordring.

Problemet er at boken neppe dekker norsk kulturhistorie på en fullgod måte: Kulturhistorie er noe mer enn etnologi og folkloristikk, også i norsk sammenheng. Målet med denne teksten er å gi et overblikk over hva norsk og i en viss grad nordisk kulturhistorie har vært i den perioden boken behandler, det vil si fra ca. 1880 og et hundreår frem. Artikkelen forsøker å overskue bredden og å sirkle inn hva som historisk sett har vært spesifikt og konstituerende for norsk og nordisk kulturhistorie.

All forskning preges av den kontekst den foregår i; forskning er også kultur. Min egen faglige bakgrunn er etnologi, det faget som vel har møtt de største utfordringene ved den overgangen til kulturhistorie som har skjedd i løpet av de siste tiårene og som ble

formalisert ved universitetene i Oslo og Bergen rett etter årtusenskiftet. ² Norsk etnologi har vært spesielt opptatt av materiell og sosial folkekultur og har hatt tette forbindelser med lokalhistorisk forskning og folkemuseene – og det er en forhistorie som er ganske fremmed for de fleste versjoner av den 'nye kulturhistorien'. Teksten har derfor et spesielt fokus på denne siden av historien.

Utfordringen ligger i å se veier videre. Kulturhistorie er i dag mindre enn noensinne en enkel og selvsagt størrelse. Faghistorien bør brukes verken til å legitimere eller til å avvise nye utviklingslinjer. Men den kan bidra til en bedre forståelse av hva som skjer i dag og til refleksjoner over hvor vi beveger oss. Fornøyelse er alltid nødvendig, men det er også viktig å være seg bevisst våre hjemlige tradisjoner – før vi eventuelt bytter dem ut med andre lands tradisjoner – slik den 'nye kulturhistorien' et langt stykke på vei inviterer til.

Teksten starter med et blikk på oss selv, sett utenfra. Gjennomgangen videre er

forsøkt strukturert rundt typer aktører og 'medier' – som blant annet bokverk, museer og fagdisipliner, og den avsluttes med en kort drøfting av brytningene mellom gammel og ny kulturhistorie, inkludert noen diagnoser og vurderinger av dagens situasjon.

1. Kulturhistorier – i flertall

1.1 Nasjonale varianter

Som det ofte er påpekt, finnes det ingen allment akseptert oppfatning av hva kulturhistorie er. Fremveksten internasjonalt fra slutten av 1970-tallet av en rekke ulike versjoner har skapt en stor samlesekk, gjerne kalt den 'nye kulturhistorien'. Sett i forhold til eldre kulturhistorie, hviler den nye mindre på en tematisk utvidelse av studiefeltet enn på nye perspektiver og teorier – innlånt fra historie og idéhistorie, litteraturvitenskap og mediefag, og samfunnsvitenskapene.

Det dreier seg ikke bare om nyere retninger og påvirkningsagenter innenfor samlesekken, som mentalitetshistorie, mikrohistorie, historisk antropologi og liknende. Det er også *nasjonale* varianter. Og hva som er den nordiske varianten ser vi kanskje best med litt hjelp utenfra.

Fenomenet nasjonale varianter kjenner vi ellers godt fra etnologiens og folkloristikkens historie. Som *Annales*-historikeren André Burgière nylig uttalte om presentasjonene av 20 europeiske lands etnologier, publisert årlig siden 1994 som temanumre i tidsskriftet *Ethnologie Française*: Hver gang jeg blir presentert for en ny nasjonal etnologi, føler jeg meg «forvirret, fremmedgjort [...] Etnologenes intellektuelle orientering [...] har tydelige tilknytningspunkter til landenes historie» (2012:371).³

Når det gjelder 'kulturhistorie på norsk', er det ikke et spørsmål om bare

etnologiens og folkloristikkens orientering. Slik jeg ser det er det tre parallelle hovedlinjer som trer frem, tradisjoner som alle har oppfattet seg som kulturhistoriske og som hviler på en likeartet kulturforståelse. Det er – i tillegg til folkloristikken/etnologien – lokalhistorien og de kulturhistoriske museene, og (riks)historikernes befatning med feltet.

Det er ikke vanntette skott mellom disse. Grenseflatene er porøse, og i mange tilfeller står samme aktør godt plantet i flere tradisjoner. Og de har vært utsatt for de samme impulsene, enten det var den nasjonale inspirasjonen – i form av nasjonsbygging og/eller lokalt identitetsarbeid, eller om de kom utenfra, som et ledd i globaliseringen av forskningen.

De tre norske tradisjonene har en del til felles. Stilt opp mot andre lands versjoner av kulturhistorie, peker noen trekk seg ut: Fokuset på hverdagsliv og folkelig kultur; vekten på kulturens materialitet og tradisjonsprosessene; medvirkningen av lekfolk (amatører) og samarbeidet med vitenskapelig skolerte fagfolk; og kanskje også en demokratisk grunntone i form av vilje til formidling.

1. 2. Et blikk utad – og blikket på oss

Den 'nye kulturhistorien' har opplevd en voldsom suksess de siste par tiårene. Vi har fått professorater i kulturhistorie i flere land, og det er blitt et universitetsfag enkelte steder – som i Norge. Det er nylig etablert en internasjonal forening for kulturhistorie, International Society for Cultural History (ISCH), som på kort tid har fått et høyt antall medlemmer og blitt en konkurrent til eldre organisasjoner. Likevel, begrepet kulturhistorie (og kulturvitenskap) fortøner seg like heterogent og lite håndterlig som begrepet kultur.

Det er grovt regnet fire hovedgrunner til det. Den ene er at 'kultur' kan oppfattes

både snevert sektorielt og altomfattende; selv en formulering som 'naturens kulturhistorie' er ingen selvmotsigelse. Av dette følger uenighet om hvorvidt historie er overordnet kultur eller omvendt: Er kulturhistorie en (mer eller mindre kuriøs) underdisiplin av historiefaget, slik det lenge var vanlig å mene, eller er historiefaget bare en av mange tematiske felt under studiet av kultur, slik enkelte har insistert på?

En tredje – og for oss viktigere – grunn er de betydelige ulikhetene som skyldes studiets sterke forankring i nasjonale tradisjoner. Det er vanskelig å overskue feltet uten en veiledning i hvor forskjelligartede røttene er. Eller som en av de fremste eksponentene for den 'nye kulturhistorien', Roger Chartier, har oppsummert det, som en kommentar til en europeisk antologi over nasjonale kulturhistorier (Poirrier 2008): De enkelte lands versjoner av kulturhistorie viser alt fra en forankring i litteraturhistorie, som i Romania, til sosiologi og antropologi, som i Brasil; fra idéhistorie og studiet av folkelige trosforestillinger i Italia til sosialhistorie i England, fra idéhistorie, historie og *Volkskunde* i Tyskland og Sveits til studiet av materiell kultur og rural etnografi i Norden. Andre steder er det kunsthistorie, pedagogikk og dannelseshistorie, eller studiet av skriftkultur og skriftlighet, eller – som i Spania, nasjonal bok- og lesehistorie, som har ligget til grunn. Det sistnevnte er for øvrig et felt som er blitt noe nær hegemonisk blant den 'nye kulturhistoriens' utøvere i land som Frankrike, Storbritannia, USA, Canada, mfl. (Chartier 2008:192f). Chartiers seneste utgivelse (2014) omhandler for øvrig 1600-tallets skjønnlitterære tekster og deres 'mobilitet' – det vil si produksjon, sirkulasjon, oversettelser, lån og plagiering og bruk på teaterscenene.

Den fjerde grunnen til forvirringen gjelder overgangen i siste par tiår på 1900-

tallet fra et objektorientert fag – det vil si et fag som var definert primært gjennom sitt studieobjekt ('folk', 'dagligliv', 'materiell kultur'...), til et overveiende perspektiv- og teoriorientert fag. Gjennom 1900-tallets senere del har de spesifikke nasjonale og objektorienterte tradisjonene mottatt sterke impulser fra den franske *Annales*-skolen og yngre varianter av mentalitetshistorie, fra tysk sosialhistorie og *Alltagsgeschichte*, italiensk mikrohistorie, antropologi og representasjonskritiske studier, fransk *nouvelle histoire*, eller *new cultural history* – i britisk eller amerikansk tapning. Disse møtene mellom nasjonale tradisjoner og internasjonale impulser – av noen kalt en globalisering, av andre en hybridisering av disiplinene – har gitt et variert lappeteppes av 'nye' men fortsatt nasjonalt orienterte kulturhistorier.

Alt dette har bidratt til å opprettholde bildet av et fag med uklare avgrensninger mot andre disipliner, men også et fag i strid med seg selv, som ikke lar seg definere tydelig eller som har et allment akseptert studieobjekt. Det er problematisk å definere det både vitenskapshistorisk og som kunnskapsprosjekt.

En nøkkel til å overskue lappeteppet bedre ligger i den nevnte antologien om nasjonale kulturhistorier, der forskere fra 12 land presenterer kulturhistorien fra sine ståsteder (Poirrier 2008). De skandinaviske land er representert ved Palle Ove Christiansen, som så vidt jeg kan se er den eneste forfatteren som inkluderer studiet av materiell kultur i sin fremstilling.⁴ Tanken var å få frem en komparativ fremstilling, men det er snarere blitt en bok som understreker heterogeniteten. Som nevnt har Roger Chartier brukt som forklaringsfaktor de ulikeartede nasjonale tradisjonene som ligger til grunn.

Vitenskapshistorikeren Volny Fages går et skritt videre i sin anmeldelse av boken

(Fages 2009), med en kritikk som både gir til ettertanke og som vekker motforestillinger. Han peker på at forfatterne gjennomgående har to ulike tilnæringsmåter. Den ene innebærer å akseptere som kulturhistorie all den forskning som påberoper seg å være det. Som eksempler på en slik «kraftløs» avgrensning og «utvanning» av faget nevner han Peter Burkes fremstilling om Storbritannia og Christiansens om Skandinavia. Den andre måten består i en mer rigorøs avgrensning av studieobjektet og en mer presis begrepsmessig og metodologisk definisjon av faget, slik eksempelvis Philippe Poirrier gjør for Frankrike og Alessandro Arcangeli for Italia. Denne tilnærmingen omtaler han som «metodologisk mer sunn» men også mer risikabel, i den forstand at en normativ fagbeskrivelse lett kan komme i utakt med det mange kulturhistorikere faktisk gjør.

Som eksempler på de to ytterpunktene setter Fages italiensk mikrohistorie, representert blant annet ved Carlo Ginzburg, opp mot den skandinaviske tradisjonen: På den ene siden lærde arkivstudier, gjennomstyret av Gramscis hegemoniske kulturforståelse og med det klare mål å gi en stemme til historiens 'tapere', på den andre siden «skandinaviske 'kulturhistorier' fra tidlig 1900-tall, som forsøker å beskrive 'dagligliv' ut fra en antropologisk tilnærming, i særdeleshet ved hjelp av friluftsmuseer, og som skriver seg inn i en politisk nasjonalisme som knytter tett an til den historiske konteksten» (s. 2). Og han føyer til noen litt nedlatende bemerkninger om et fag som er så heterogent at det rommer både historiske tekstanalyser og samtidsrettede etnografiske/antropologiske studier. At studiet av materiell kultur bringes inn oppfatter han tydeligvis som et eksempel på svikt i forfatterens avgrensning av feltet.

Så langt et kritisk blikk utenfra på nordisk kulturhistorie: Sett fra et fransk

idealistisk og teoridrevet synspunkt synes det altså noe merkelig å søke kulturhistoriens røtter i «den materielle kulturens historie og rural etnografi» (Chartier) og i «dagligliv og friluftsmuseer» (Fages). Det er ikke fritt for at man i denne skepsisen fra fransk side aner en parallell til tyske historikers tidlige avvisning av den samme kulturhistorien – forstått som et forsvar for en annen type av historiens 'tapere', nemlig de «smaa Folk» og de små nasjoner.

Like viktig som dagens implisitte kritikk, som man kan være enig eller uenig i, er at det viser hvor lite homogent feltet er, og ikke minst hvor annerledes den nordiske tradisjonen oppfattes utenfra. Men en teoretisk og metodologisk ensretting av kulturhistorie, som Fages synes å anbefale, vil vel i lengden virke som en uholdbar begrensning. Mye av kritikken peker dessuten mot den tematiske spennvidden og metodepluralismen i etnologi og folkloristikk (i det minste i nordisk sammenheng), som man kunne leve relativt behagelig med. Og at man ikke klarer å enes om hvordan feltet skal avgrenses – verken tematisk eller metodisk-teoretisk, er kanskje ikke noen katastrofe i en tid da tverrfagligheten er satt i høysetet?

1.3. En lynvisitt til kulturbegrepet:

Ideer, strukturer, symboler, representasjoner, diskurser – men materialitet?

Det er lett å grave seg ned i lange utredninger om kulturbegrep i forsøket på å ringe inn 'kulturhistorie'. Det skal jeg unngå. Men for å forstå kritikken (over) og kontekstualisere norsk kulturhistorie må det gjøres en lynvisitt til begrepet 'kultur'.

Få begrep har vært gjenstand for så mange definisjoner. Alene innenfor antropologifaget har Kroeber og Kluckhohn (1952) listet opp hele 164 forskjellige definisjoner. Og tallet har økt siden. Noe av grunnen er at det har vært brukt – og fort-

satt brukes – på i hvert fall fire grunnleggende ulike måter. Det er for det første, og historisk sett tidligst, i betydningen *høykultur* eller de øvre klassers kultur – altså estetisk og normativt. *Noen* hadde kultur, *andre* ikke. Dette var blant annet den eldre tyske posisjonen, men den hadde stor utbredelse. For det andre – og mer i en etnologisk/ antropologisk ånd – brukte man begrepet som referanse til en noe som finnes i alle sosiale grupper og hos alle folkeslag. Mest kjent er Edward Burnett Tylors (1832–1917) holistiske definisjon (1870): Kultur er «That complex whole which includes knowledge, beliefs, art, morals, law, custom, and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society». *Alle* har kultur, ifølge Tylor, og styrken i definisjonen lå i «the complex whole». Problemet var imidlertid at evolusjonisten Tylor og hans etterfølgere forutsatte *én universell* kultur for menneskeheten, der ulike folkeslag hadde nådd ulike utviklingsstadier – fra det primitive til det siviliserte.

Den tredje typen kulturdefinisjon – 1900-tallets antropologiske, knyttes til Franz Boas (1858–1942) og hans studenter, som sluttet seg til Tylors prinsipp om «the complex whole» eller en 'holistisk' kulturforståelse, men som insisterte på at hvert samfunn eller gruppe hadde sin *spesifikke* kultur. Altså verken høy eller lav, verken primitiv eller sivilisert, men differensiert (Spencer-Oatey 2012; Avruc 1998).

Disse tre typene kulturbegrep, som alle har hatt betydning for oppfatningen av kulturhistorie frem til 1980-tallet, har én ting felles: Omtrent alle var idealistiske, i den forstand at de bare trakk inn mentale eller kognitive aspekter – i form av kunnskaper, ideer, forestillinger, osv., og hos noen (strukturalister) også en kulturens grammatikk i form av ubevisste mønstre og

strukturer. De *materielle* aspektene ble sett på som produkter eller manifestasjoner av kultur, ikke som kultur i seg selv.

Det gjaldt den eldre tyske *Kulturgeschichte*, som ut fra et estetisk-normativt kulturbegrep satte likhetstegn mellom kulturhistorie og ideenes historie. Dermed kom den i et motsetningsforhold til den fremvoksende nordiske kulturhistorien – i direkte og åpen konfrontasjon når det gjaldt danske Troels-Lund, og på en mer indirekte måte i tilfellene August Strindberg og Yngvar Nielsen (se avsn. 2). Og det gjaldt ikke mindre de senere varianter av de antropologiske kulturbegrepene – definisjoner som i hvert fall norsk etnologi ikke har kunnet fordøye fordi de ikke ga noen plass til det materielle. Knut Kolsrud utformet på Oslo-etnologiens vegne en egen variant av det antropologiske kulturbegrepet, der det materielle ble begrunnet som ledd i handling og resultat av handling (1960–61).

Likevel, disse idealistiske måtene å definere kultur på har vært relevante for en rekke varianter av kulturhistorien opp gjennom tiden, så lenge det var en *essensialistisk* forståelse av kultur som dominerte, dvs. man så på kultur som noe som *er* og noe som folk *har*, og ikke noe man fortløpende skaper eller *konstruerer* mentalt og språklig.

Men via antropologiseringen av historiefaget fra 1980-tallet møter vi en fjerde generasjon kulturbegrep. Ut fra en *konstruktivistisk* forståelse av kultur og den 'språklige vendingen' kom forholdet mellom virkelighet og representasjoner i fokus. Postulater som 'Det er språket som skaper virkeligheten, ikke omvendt' og 'Kultur kan derfor leses som en tekst' ligger til grunn for flere varianter av den nye kulturhistorien.

Representasjon, symbol og 'kultur som tekst' står sentralt i det kulturbegrepet som i første rekke tillegges den amerikanske

antropologen Clifford Geertz, ofte kalt det semiotiske kulturbegrepet (for en utdyping og kritikk, se Jørgensen 2000; Ekström 2009). At det har hatt stor gjennomslagskraft ses for eksempel i den franske *nouvelle histoire*. Pascal Ory, grunnlegger og leder av den franske *l'Association pour le développement d'histoire culturelle*, har dristet seg til å gjøre noe de fleste avstår fra, nemlig å gi en kort og konsis definisjon av kulturhistorie. Ory definerer 'kultur' som «et samfunns kollektive representasjoner» og 'kulturhistorie' som «representasjonenes sosialhistorie» (Ory 2000).

Nå står ikke Geertz' semiotiske kulturbegrep alene, og det har møtt mye kritikk. Et paradoks, påpekt av blant annet Michael Harbsmeier (1999), er at historiefaget grep til antropologien nettopp på et tidspunkt da antropologien selv, i sin postkoloniale krisetilstand, begynte å tvile på fagets evne til å hanskens med hele kulturer. Kanskje var det derfor nye 'femte-generasjons' kulturbegrep dukket opp, der man vendte ryggen til Tylors og Boaz' tanke om kultur som noe 'felles for alle' i et gitt samfunn. Gramscis hegemonibegrep og Foucaults diskursbegrep ble trukket inn for å understreke ulikheter og maktrelasjoner mellom individer i ett og samme samfunn, som for eksempel i tekstbaserte analyser i den mikrohistoriske tradisjonen. Det har vært hevdet at diskursbegrepet har endret kulturbegrepet fullstendig; kultur oppfattes som en konfigurasjon av parallelle diskurser som uttrykker interaksjon og konflikt (Jørgensen 2000).

Et poeng med denne korte gjennomgangen er å vise en rød tråd i kulturbegrephistorien – i form av et fravær. Verken i de tidlige begrepsdannelsene, som lå til grunn for de eldre kulturhistoriene, eller i senere varianter som legitimerer den nye kulturhistorien, er kulturens materialitet eksplisitt innlemmet.⁵ Likevel har nordisk kulturhistorie fulgt en annen praksis. I

Norge har alle de tre fagtradisjonene jeg nevnte innledningsvis inkorporert det materielle. Det kan gi grunn til forvirring i begge leirer – hos oss, men også hos dem som ser på oss utenfra.

Jeg skal i det følgende ta på alvor André Burgières hjertesukk om de «tydelige tilknytningspunkter til landenes historie» og Roger Chartiers bruk av ulikeartede nasjonale tradisjoner som forklaringsfaktor.

2. Skandinaviske pionerer på tampen av 1800-tallet

I tiden rundt 1880 var det stor aktivitet på det kulturhistoriske feltet i de skandinaviske land. I Danmark begynte i 1879 utgivelsen av Troels Troels-Lunds (1840–1921) store verk *Dagligt liv i Norden*. I Danmark ble verket positivt mottatt av publikum. I Tyskland førte det derimot til en heftig debatt om forholdet mellom historie og kulturhistorie og om kulturhistoriens essens.

I Sverige ble Viktor Rydberg (1828–1895) utnevnt til professor i kulturhistorie i 1885. Rydbergs kulturhistoriske studier rettet seg mest mot religion og mytologi, mot antikken og middelalderen og mot bildende kunst. Også hans skjønnlitterære produksjon er preget av kulturhistorisk detaljkunnskap.⁶ En mer sentral person i vår sammenheng er likevel August Strindberg (1849–1912), som tidlig på 1880-tallet skrev flere kulturhistoriske verk; det viktigste var *Svenska folket*, et 'opposisjonelt' verk som ble utgitt i 1881–82. Mens Rydberg provoserte på grunn av holdningen til religion og blasfemi, skulle Strindbergs vekt på dagliglivet avføde en voldsom debatt om genren kulturhistorie.

Nettopp 1881 var året for en viktig utgivelse også i Norge, nemlig Yngvar Nielsens (1853–1916) lille bok om *Den norske bondestands kulturudvikling i de*

sidste 300 aar. Det var et programmatisk verk om kulturhistorie, men det skapte så vidt vites få eller ingen friksjoner.

Jeg skal se på hva som er felles for *Dagligt liv*, *Svenska folket* og *Den norske bondestands kulturudvikling* – tre pionerverk som påberopte seg etiketten 'kulturhistorie'. Drøftingen inkluderer to tekster i kjølvannet av disse verkene, nemlig Troels-Lund tilsvar på kritikken (1894) og Hjalmar Falks oppfølging og tilpasning til norske forhold (1895).

2.1. Troels-Lund og *Dagligt liv i Norden*

Vi står her ved et af de punkter, hvor det materielle og åndelige mødes, hvor forbindelsen mellem et folks fødemidler og rent åndelige livsytringer viser sig. At betegne det ene som årsag, det andet blot som virkning går ikke an, begge er sider af et og samme, led af livets det fælles kredsløb. (Troels-Lund 1883, B. 5/1940: 190)

Dette uttrykket for en holistisk kulturforståelse er hentet fra bind 5 av *Dagligt liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*, 14-bindsverket som kom ut i årene 1879 til 1901, og senere i en rekke nye utgaver.

Den teologiutdannede Troels Troels-Lund, senere ansatt som stipendiat på Gehejmearkivet (Rigsarkivet), startet ikke ut med noe kulturhistorisk program, slik hans to skandinaviske kolleger gjorde. Verket var fra starten tenkt som en bred fremstilling av dansk-norsk historie, inklusive den politiske historien i Danmarks siste storhetstid. Men tidlig i prosessen grov han seg ned i hverdagslivet, som opprinnelig bare skulle være en mindre del av verket. Derfor ble *Dagligt liv* (en tittel som kom til underveis) et nytt og helt annerledes verk. Det lå altså ingen 'opposisjon' til grunn fra starten – den kom til underveis.

Troels-Lund åpner med kulturlandskapet og folket, og fortsetter med bind om bygge- og boskikk, om klær og drakt, kosthold, fester og livets høytider fra fødsel til død. Arbeidslivet er dårligere dekket enn høytidene, men hans disposisjon viser at han hadde tenkt en bedre dekning også av det arbeidende menneske (Stoklund 1987). Erttertiden har bedømt verkets kvalitet som varierende. De tidlige bindene om materiell kultur er de svakeste, noe som må tilskrives Troels-Lunds metode. Han var først og fremst arkiv- og skrivebordsarbeider, og foretok ikke feltarbeid. Kunnskap om bygge- og draktskikk var temaer ved de nye folkemuseene, men denne kunnskapen var ennå ikke nådd ut (Stoklund 1981). De senere bindene, om fødsel, barndom, seksualitet og ekteskap, død og begravelse er derimot basert på grundigere kildestudier og er langt høyere vurdert. Det materielle er i fullt monn til stede, men hans inngang til kulturhistorien var menneskene snarere enn tingene, som Bjarne Stoklund har formulert det (1987:12).

Verket ble en bestselger i Danmark men ble dårlig mottatt av faghistorikere, spesielt av de tyske som beskjeftiget seg med politisk historie. De holdt hardnakket på at historiens legitime objekt var *statens* historie og utvikling. Men heller ikke tyske *kultur*historikere var fornøyd med et verk som omhandlet dagliglivets trivialiteter. Om vi ser bort fra Karl Lamprecht (1856–1915) og hans tilhengere,⁷ mente de fleste at kulturhistorie var identisk med ideenes historie.

Det finnes en betydelig historiografisk litteratur om *Dagligt liv* ... (bl. a. Stoklund 1987; Christiansen 2000; Damsholt 2010). Vi kan derfor begrense oss til Stoklunds sammenfattende ord (1987:18–19):

I vore dages voksende kulturhistoriske forskningsområde vil man finde repræ-

sentanter for en *mentalitetshistorie*, som til tider ikke synes at være særlig langt fra [... den ældre tyske] idealistiske synsmåde. Men man finder også en *dagliglivets kulturhistorie*, som kan ses som en fortsættelse af traditionen fra Troels-Lund. Som deres store forgænger har kulturhistorikere af den observans en tilbøjelighed til at fortabe sig i hverdagens mange enkeltheder og detaljer. Den positive lære, som en moderne kulturhistorie kan uddrage af Troels-Lunds forfatterskab er imidlertid, at menneskelivet må studeres som en helhed, og at de materielle og sociale former og menneskets tolkning heraf ('hverdagens forståelsesformer', om man vil), er to sider af samme sag, som ikke lader sig adskille og analysere uafhængigt af hinanden.

Troels-Lund forholdt sig lenge taus til kritikken fra tyske historikere, men i 1894 lot han publicere et forsvar og en programerklæring, der han hevdede at den politiske historien bare var historien om staters moralske stillstand. Han argumenterte for at kulturhistorien er overordnet den politiske historien, som ikke fungerer som annet enn en kronologisk knaggrekke for kulturhistorien (se avsn. 2.5.).

2.2. August Strindberg og *Svenska folket*

Jag bor på en ö i skärgården, har fått en dotter, odlar jorden och skrifer på mitt stora verk; en svensk kulturhistoria. [...] När jag slutat min kulturhistoria, hvilken kommer att afslöja hele Svenska Nationen går jag i landsflykt till Genève eller Paris och blir författare på allvar. (Strindberg i brev av 26.6.1881 til Edvard Brandes, sitert e. Bergström 1990:431–32)

August Strindberg var i årene 1874 til 1882 ansatt som amanuens ved Kungliga biblioteket, der han hadde adgang til et rikt kulturhistorisk materiale (Källström 2006). Parallelt med sin skjønnlitterære debut, og som et ledd i bibliotekarbeidet, var han en produktiv forfatter av kulturhistorie. Hovedverket, i kortform kalt *Svenska folket*, er et verk på ca. ett tusen sider med illustrasjoner av Carl Larsson, som utkom i 20 hefter i 1881–82. Parallelt arbeidet han på boken *Gamla Stockholm*, en bok om «invånarnas lif och plägseder under förflutna tider» (1882, 600 s.). Videre skrev han flere korte tekster som ble samlet i *Kulturhistoriska studier* (1881). Både byens og landsbygdas folkeliv opptok ham, i et langt historisk perspektiv.

Det var på denne tiden en betydelig interesse i Sverige for folkelivsstudier. *Folkminnesvårdsföreningar* og *hembygdsrörelser* hadde vokst frem i kjølvannet av Olof Hyltén-Cavallius' monografi *Wärend och Wirdarne. Ett försök i svensk ethnologi* (1863–68). Strindberg var ikke alene om å skrive kulturhistorie. I tillegg til Viktor Rydberg satt både arkeologene Hans Hildebrand og Oscar Montelius og bibliotekarene Richard Bergström og Christian Einhorn og skrev på kulturhistoriske verk. Den største konkurrenten i Strindbergs øyne var likevel vennen Artur Hazelius. Strindberg skrev det reimer og tøy kunne holde for å få ut det første heftet av *Svenska folket* før Hazelius' bok – *Ur de nordiska folkens liv: skildringar* – som også utkom i 1881.

Verkets fulle tittel var *Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, hemma och ute eller ett tusen år af svenska bildningens och sedernas historia*. Den lange tittelen var ment som en opposisjon mot tidens rådende politiske historie, og han gikk allerede på bokomslaget rett i strupen på 'kongehistorikerne'. Han ville beskrive

«lifvet i det lilla». Etter å ha avvist 'kongebiografene', skriver han i et brev (e. Bergström 1990:433):

Det blir sålunda en historia om det skenbart obetydliga; om Människorna, deras Utseende, Språk, Skick, Sed och sedlighet, om de olika ståndens belägenhet, huru 'de hade det', i det tysta lifvets små förhållanden under det at den stora historien bullrade utanför, från sjelfva kungen ned till stafkarlen; jag vill visa huru de bodde, de åto, och drucko, huru de klädde sig, roade sig, gifte sig, döptes, begrofvos; jag vill förtälja om bonden, fiskaren, hur han tagit råmaterialet ur jorden och sjön och huru arbetaren förädlar det, huru köpmannen afyttrat det.

Temaene er altså hverdagsliv, den vanlige mann, kosthold, draktskikk, osv., med vekt på både materiell og ikke-materiell kultur. En viktig samarbeidspartner var Artur Hazelius, som hadde etablert sin etnografiske samling i 1873 og Nordiska museet fra 1880. De holdt løpende kontakt, Strindberg studerte gjenstandsmaterialet og samlet for Hazelius.⁸

Verket har en evolusjonistisk grunn-tone, men langt mindre utpreget enn hos en del av de samtidige kulturhistorikerne, f. eks. arkeologene Hildebrand og Montelius, begge sentrale aktører ved Historiska museet. Det hviler like mye en moderne diffusjonistisk ånd over verket, gjennom Strindbergs vektlegging av kulturlån til og fra Sverige. Det som ellers særpreger det, er skrivestilen. Gjennom en litterær teknikk i form av 'vandringer' gjennom bygater og bygninger skaper han livfulle bilder. Som formidling betraktet hevet verket seg høyt (Bergström 1990:437).

Resepsjonen av verket er et kapittel i seg selv. Det var i Sverige ikke noen artikuleret

motstand generelt mot kulturhistorie, slik vi så det i Tyskland og i tilknytning til Troels-Lunds *Dagligt liv*. Men *Svenska folket* var et provoserende frontalangrep på historikerlauget, og i særdeleshet på Uppsala-professoren og riksikonet Erik Gustaf Geijer (1783–1847) og hans *Svenska folkets historia*. Strindbergs lange tittel var ment som en parafrasering av Geijers berømte verk om de svenske konger. Strindberg kunne ikke dy seg for å henge ut allerede på bokomslaget Geijers uttalelse om at Sveriges historie er de svenske kongers historie. Denne provokasjonen snudde stemningen blant faghistorikerne, og *Svenska folket* ble ingenlunde tiet i hjel. Den ble anmeldt og slaktet i alle datidens historiske og litterære skrifter. Den ble også anmeldt og diskutert i en lang rekke aviser, der vurderingene lenge var positive, men svingte i takt med faghistorikernes kritikk.⁹ Verket ble oppfattet som radikal, politisk historieskriving, hva det i høyeste grad var ment som.

Debatten og polemikken rundt *Svenska folket* ble så hard og uforsonlig at Strindberg valgte å ta av seg kulturhistorikerhaten og fortsette sin samfunnskritiske skriving i ly av skjønnlitteraturen. Og som han hadde varslet: Det ble mange år i eksil, i Sveits og i Paris, og det ble skjønnlitteratur. Men en rekke av hans noveller og skuespill i årene som fulgte er impregnert av hans kulturhistoriske kunnskaper.

2.3. Yngvar Nielsen og *Den norske bondestands kulturudvikling*

Kulturhistorien er til dels endnu et barn mellem de forskjellige grene af den historiske videnskab, og grunden dertil er netop for en stor del at søge deri, at der endnu ikke er foretaget en tilstrækkelig undersøgelse af de detaljer, paa hvilke de almindelige oversigter maa bygges. At male de store træk, naar man

ikke kjender de smaa, er ikke alltid saa let, og netop paa dette skjær have mange kulturhistorikere lidt skibbrud. (Nielsen 1881:158)

På tross av hans formelle titler som professor i geografi og etnografi, var Yngvar Nielsen en sentral rikshistoriker, med unionstidens politiske historie som et av sine særlige interessefelt. Men kulturhistorien sto ham nær, han spilte en sentral rolle for utviklingen av lokalhistorien, og han utga flere kulturhistoriske erindringsbøker om siste del av 1800-tallet. Hans rolle har av politiske årsaker vært nedtonet i norsk historiografi – der nasjonalt innstilte og venstrevennlige historikere lenge dominerte. Nielsen var nemlig Høyre-mann og unionstilhenger, og han så på norsk historie i et mer internasjonalt perspektiv enn kretsen rundt Ernst Sars og de nasjonalistisk orienterte ideologer. Han la til grunn materielle forklaringsfaktorer snarere enn idealistiske, som var venstre-historikernes varemerke. Motstanden mot å gi ham – som erklært Høyre-mann – et professorat i *historie* skyldtes i hovedsak partiet Venstres dominans i norsk politikk; «hans historiesyn var ikke tilstrekkelig nasjonalt» (Johnsen 1943).

Interessen for folkelivet og den nære historien ble lagt under hans mange foturer fra slutten av 1860-tallet. I 1877 ble han bestyrer av universitetets etnografiske samlinger, og fra 1878 og en del år fremover reiste han omkring på bygdene og samlet inn folkedrakter, bunadssølv, brudekroner og «allehaande gjenstande», som ble utstilt i en nyåpnet norsk avdeling ved Etnografisk museum. Museums mannen Nielsen uttrykte stor respekt for Hazelius' innsats for «vor nyere kulturhistorie».

Våren 1881 ga han en serie populærvitenskapelige foredrag, utgitt samme år som *Den norske bondestands kulturudvikling i de sidste 300 aar*. Inntektene av boken gikk til innkjøp av gjenstander til universitetets og

kunstindustrimuseets samlinger, for å «belyse vor bondestands udvikling». Innledningen gir et lite spark til de historikerne som bare var opptatt av nasjonens storhetstid. Han slår et slag for å studere «historiens dunkle afsnit», herunder «bondestandens livsvilkaar, og hvad man kan kalde dens kulturudvikling» i det som ble oppfattet som en nedgangsperiode – tiden fra reformasjonen og eneveldets innføring frem til 1814. «[...] ubekjendtskabet til bondestandens forhold og dens vilkaar i denne tid» hadde ifølge Nielsen ført til atskillig vranglære blant historikerne (s. 7 ff).

Boken avsluttes med en drøfting av metoden for å studere kulturhistorie (s. 150–159), og han argumenterer sterkt for nytten av å studere gjenstandsmateriale. Nielsens første kulturhistoriske publikasjon hadde vært en liten artikkel i *Folkevennen* i 1871 (b. 21) om «gamle dages folkeliv baade i by og bygd», basert på notater gjort i arkiver. Men nettopp innsamlingsarbeidet hadde lært ham noe mer om det materielle. I 1881-boken skriver han:

Ved disse forelæsninger har jeg som mine vigtigste kilder benyttet netop de gjenstande, som jeg selv har indsamlet i disse tre aar. Derved kan jeg saa meget bedre haabe at vise, hvilken kulturhistorisk betydning denne virksomhed har. For tre aar siden vilde det ikke have gaaet an at behandle de samme emner, som jeg her har fremstillet, paa den maade, som dette nu har været mig muligt [...] mange forholde, som før vare uklare, kunne nu fremstilles i sit rette lys. Ligeledes er der mange træk, som før stode ganske løsrevne, der nu vise sig i sin rette sammenhæng. Overhovedet er det nu blevet muligt at paavise udviklingsgangen med større sikkerhed, end det før har kunnet ske. (s. 154–55)

Nielsen vil gå konkret til verks for å påvise denne utviklingen, men han innser at han selv bare har kunnet ruske i overflaten. Han etterlyser «undersøgelser af detaljerne» og ramser opp «vore tepper, hynder, borde, skabe, skrin og lignende, der hver for sig kunde frembyde anledning til interessante undersøgelser». Dette vil han kombinere med arkivstudier og folkelige overleveringer, spesielt sagn – «saagodtsom upaaagtede kilder for en fremstilling av gamle dages folkeliv». På dette grunnlaget håper han at «der engang leveres en fuldstændig oversigt over livet baade i de borgerlige huse i stæderne og i bøndernes huse gennem de aarhundreder, der nu maa betegnes som den norske histories mørke periode» (s. 156–58).

Men han vedgår at «en saadan samlet oversigt» ligger et stykke frem i tid. Han viser spesifikt til at «enkelte forfattere» i Danmark og Sverige er i gang. Trolig kjente han godt både Troels-Lunds og Strindbergs første bind. Men faghistorikeren Niensens dom lyder slik: «uagtet ialfald enkelte dele af disse maa erkjendes at være fortjenestfulde, tør det dog være, at de netop have leveret beviser for, at der endnu maa vente en tid, inden opgaven kan blive løst, saaledes som den bør» (s. 158).

Nielsen satt som leder for Etnografisk museum fra 1877 til sin død i 1916. Han argumenterte for opprettelsen av et norsk kulturhistorisk museum – for «Norges nationale Kultur i de siste 3–4 Aarhundrer», men han kom aldri i mål med dette prosjektet (Johnsen 1943; Svendsen 1981).

2.4. Fellesnevner for den skandinaviske kulturhistorien

Hva forener disse tre skandinaviske pionérene, og hva skiller dem?

For det første det påfallende *sammenfallet i tid* for utgivelsene. Både Nielsen og Strindberg (og Hazelius) ga ut sine bøker i

1881, og samme år kom Troels-Lund med sitt bind nr. 2. Alle har et historisk perspektiv, om enn noe ulikt. Troels-Lund skrev mest om 15–1600-tallet, Nielsen dekket tiden fra 1600- frem til 1800-tallet, mens Strindberg tok for seg et tusenårsstrekk. Alle tre favnet over både by og land, men Nielsen hadde det sterkeste fokuset på bondesamfunnet.

For det andre *et tematisk sammenfall*, nemlig interessen for dagliglivets historie, for vanlige folk og deres vilkår. Temaet sto i klar motsetning til temaene i den dominerende historieskrivingen.

For det tredje *et perspektiv*, nemlig de materielle livsbetingelser. Både Strindberg og Nielsen var konkret opptatt av gjenstander; de samlet inn, håndterte dem fysisk og brukte dem som kilder, og de viste begge til Hazelius' redningsaksjon for den materielle kulturarven. Troels-Lund var mer opptatt av folkets åndelige habitus, men han så dette i en organisk sammenheng med det materielle i folks liv. Og han kom til å vektlegge det materielle enda sterkere i programskriftet fra 1894 (avsn. 2.5.).

Alle var i en viss grad påvirket av samtidens tanker om *utvikling*, selv om Strindberg like etter utgivelsen tok et generaloppgjør med en evolusjonistisk kulturoppfatning à la Montelius.¹⁰ Hos Troels-Lund kunne det poetisk gi seg uttrykk i evolusjonistiske formuleringer som 'krakken er stolens mor'. Enda tydeligere på utviklingsperspektivet er han i 1894, når han omtaler kulturhistorien som fremskrittets historie, belyst gjennom teknologisk og materiell fremgang: «Emnet skulde være Livets simpleste Grundforhold, det for Alle Fælles: Bolig, Føde, Klæder, Fødsel, Giftermaal, Liv og Død, 'Dagligt Liv' som jeg har kaldt det. Grundtonen skulde være: Glæde ved Fremskridtet [...]» (s. 32). Hos Nielsen var 'kulturudvikling' innskrevet alt i tittelen. Vi kan trygt si at alle var preget av det

Ekström (2009) kaller et «framstegsorienterad utvecklingsbegrepp».

Alle tre henvendte seg til *et bredt publikum*. Nielsen gjennom populære forelesninger, åpne for alle; Troels-Lund gjennom en lett og metaforrik skrivestil; og Strindberg gjennom sin skjønnlitterære teknikk og billedrike oppslag. De to siste hadde usedvanlig store opplagstall og solgte svært godt. For Strindberg betydde det en etterlengtet fredstilstand med kreditorene, og for Troels-Lund en behagelig retrett som skribent.

I tillegg kommer kulturhistorie som 'opposisjon' mot tradisjonell historieskriving, et perspektiv som Palle Ove Christiansen har gjort et poeng ut av (2000).¹¹ Det er overtydelig at Strindberg ønsket å gå i strupen på faghistorikerne, og det er like tydelig at Troels-Lund tråkket i et minefelt i forhold til tidens faghistorikere. Også Nielsen ville vri historieskrivingen over i nye spor, både tematisk og metodologisk. Det interessante er imidlertid at hans bok ikke ser ut til å skapt noen debatt. Det må trolig ses i sammenheng med bondens plass i norsk nasjonalromantikk, men også norske bønders politiske posisjon etter 1814, og spesielt etter parlamentarismens gjennombrudd.

Klare trekk er altså et tidsmessig sammenfall (1881), et tematisk sammenfall (dagligliv), et sammenfall i perspektiver (materialitet og utvikling), og en vilje til popularisering. Men det er også et femte trekk, som ble svært tydelig da Troels-Lund tok til motmæle mot kritikken av *Dagligt Liv*, nemlig den instrumentelle bruken av kulturhistorie til identitets- og nasjonsbygging. Dette må vi se på bakgrunn av en politisk fellesnevner, nemlig at alle representerte små nasjoner som hadde opplevd politisk og økonomisk nedgang: Danmark hadde bak seg tapet av Norge i 1814 og av Sønderjylland i 1864; Sverige hadde mistet

posisjonen som europeisk stormakt i Vasatiden og hadde tapt Finland tidlig på 1800-tallet; og Norge hadde for lengst mistet posisjonen i Vesterhavsveldet og var fortsatt lillebroren i personalunionen med Sverige.

2.5. En instrumentell kulturhistorie: Troels-Lund og Hjalmar Falk

Troels-Lunds programerklæring kom først i 1894, i form av et tilsvarende svar til sin mest uforsonlige kritiker, den tyske historikeren Dietrich Schäfer (1845–1929). Schäfer er i ettertid mest kjent for sin militaristiske og antisemittiske holdning og sitt forsvar for Preussens og Tysklands krigføring.¹² Han ga i klare ordelag uttrykk for at kulturhistorie generelt, og Troels-Lunds versjon spesielt, ikke hadde livets rett. Eller som han uttrykte det i sin tiltredelsesforelesning i Tübingen: «Det er ikke Folkenes politiske og religiøse Overbevisninger og Lidenskaber, der staae i Forgrunden for den kulturhistoriske Interesse, men deres dagligdags Vaner og Brug», altså «de lavere Fornødenheder, der have hjemme i det menneskelige Væsens dyriske Del» (sitert e. Troels-Lund 1894:4).

Schäfers hevdet at denne kulturhistorien var et symptom på «et lille Folks Svagheit, Slaphet og Selvoppgiven» fordi det ikke lenger evnet å strekke seg etter seg større, nasjonale oppgaver. Hvordan – mente Schäfer – kunne man ellers finne på å skrive et helt bind om «Bøndernes og Borgernes Boliger [...] og] hvorledes bord og Stol, Skab og Seng, Krukke og Potte have gestaltet sig»? (e. Troels-Lund 1894:5, 35).

Skriftet *Om kulturhistorie* (46 s.) er et sarkastisk formet åpent brev til Schäfer. Teksten veksler mellom en ironiserende analyse av maktens historieskriving og Schäfers mange (påståtte) kortslutninger, av stormaktenes – spesielt Preussens og Tysklands – umoral, og av de små nasjoners

rettferdige sak. Han gir en poetisk men patosfylt fremstilling av de små folks vilje til å reise seg etter nederlag og smertefulle tap, og han fremhever dagliglivets kulturhistorie – folkets egen historie – som det som samler befolkningen og gir den styrke og håp om endring.

Tyskland får på pukkelen for sine angrep østover mot Polen og vestover mot Frankrike, men etter hvert som han diskuterer kulturhistoriens egenart, blir det stadig tydeligere at hans hovedanliggende er Bismarcks krig mot Danmark og erobringen av Sønderjylland i 1864. Kulturhistorien skal tjene som «et Værn om det blødende Folk af dets bedste Minder», den skal «høine Modet, vække ny Kraft og Selvtillid»; dagliglivets historie skal gi «et helt Folk [...] Trøst og Kraft», den skal «kunde gyde paa engang Glemsel og Kraft i det trætte Sind» (1894: 27, 31).

Kulturhistorien gis altså en situasjonsbetinget og sterkt instrumentell begrunnelse.¹³ Verket var ment som en nasjonal vekkelse, og tanken fant grobunn hos danske myndigheter. Den danske Krigsbestyrelse lot trykke opp nye opplag av *Dagligt Liv* og delte ut tekstene som «Soldaterlæsning». Troels-Lund unnlater ikke å erte Schäfer med at dette til og med gjaldt den delen som denne mislikte mest, nemlig om bøndernes boliger (s. 36).

*

Man glemmer, at denne kundskab [«Norges indre historie», «det kulturhistoriske stof»] intet andet er end selverkjendelse, at den mere end nogen ydre foranstaltning er skikket til at bringe nordmændene til at føle sig som en nær forbunden slegt, at den samlet udgjør det særpreg uden hvilket et lidet land ikke kan hævde sin plads blandt kulturstaterne. (Hjalmar Falk 1895:214–16).

I Norge satt Hjalmar Falk (1859–1928) og fulgte med. Han hadde gode forutsetninger for å gå inn i denne debatten. Som universitetsstipendiat i germansk filologi (1890–95), og senere professor i faget, kjente han godt tyske forhold. Som filolog var han opptatt av forholdet mellom språk og andre kulturformer, han skulle spille en sentral rolle i *Wörter und Sachen*- eller Ord-og-sak-forskningen. Han publiserte flere populærvitenskapelige kulturhistoriske småbøker, blant annet *Kulturminster i ord* (1900). Falk samarbeidet med Sophus Bugge, han var en nær venn av Moltke Moe, og han var Knut Liestøls lærer ved universitetet. Han hørte til det akademiske miljøet som var opptatt av nasjonsbygging; han var påvirket av Ernst Sars' tanker om den gamle norske bondekulturen og nasjonalitetens vesen, og han så 'nasjonalitet' som «et produkt, hvis indre kraft maales ved styrken av den nationale bevidshed» (1895:15).

Det var nettopp «den nationale bevidshed» som var Falks anliggende, når han i artikkelen «Om betydningen af den folkelige kultur og akademikernes stilling til den» (1895) tok opp tråden fra Troels-Lunds nylig utkomne programskrift. I artikkelen argumenterer han – med referanse til Sars – at man først på 1800-tallet hadde begynt å forstå nasjonalitetens betydning og dens rolle for «verdenskulturen», og videre den «grundsætning [...] at enhver nation ogsaa har ret til at udgjøre en stat». Og han resonnerer videre, med referanse til Troels-Lund (og med en nærmest boas'k kulturforståelse):

Haand i haand med fremkomsten af dette nye syn gaar en omformning af historien fra ydre politisk til *kulturhistorie*, der som al kultur er national. Dette er den væsentligste side af historien, og navnlig de smaa folks historie. Ti de mindre staters betydning i verdenshi-

historien har til alle tider bestaaet i kultur-
værdi, i deres bidrag til den almene
udvikling. Blandt de mange nye ord,
som er opstaaet i vaart århundrede, hører
det engelske 'folklore', tyskernes
Volkskunde, hvilket svarer til, hvad vi
almindelig kalder folketraditioner.
Hermed betegner man en ny viden-
skab, som taget i snævrere forstand
indbefatter alt, hvad der rører sig i et
folks sjæleliv, som sprog, viser, sagn og
eventyr, overtro, gaader, ordsprog, og i
videre forstand ogsaa omfatter den mer
ydre kulturhistorie, som klædedragt,
møbler, bygningsstil og industri, de
nedarvede brugsmaader ved jordbrug
og fiskeri, husstel o.s.v. Under denne
omfattende videnskab sorterer altsaa
alt, hvad der har betydning for nationa-
liteten, alt hvad der kaster lys over
folkets art og liv. (Falk 1895:201–202)

Falk argumenterer så for kontinuiteten i
norsk kultur fra vikingtid til samtid – slik
Troels-Lund gjorde om dansk kultur – om
enn med atskillig mindre svada, men ikke
helt fritt for patos: «Ti den folkelige kultur
er urgrunden i en nations aandsliv og nationa-
litetens kjerne» (s. 205). Deretter tar han
for seg språkets rolle og ulike tema fra norsk
historie og folkekultur, blant annet de ulike
folkloristiske genrene, husflid og håndverk.
I en diffusjonistisk ånd er han påpasselig
med å understreke hvordan den norske
bonde «med stor modtagelighed havde
tilegnet sig fremmed kunst, havde forstaaet
at udvikle disse spirer i ægte national
retning» (s. 214–15). Som Troels-Lund
insisterer ogsaa Falk på folkekulturens iden-
titetsskapende funksjon; kunnskapene om
den er en «selverkjendelse» som mer enn
noe annet kan sveise nordmennene sammen
og gi Norge en plass blant kulturstatene.

Sist men ikke minst, dens instrumen-
telle nytte ligger ogsaa på et annet plan. Den

«nationale folkekundskab» eller kulturhis-
torien kan bidra til å overvinne kulturkløf-
ten i samfunnet, og her går Falk mye lenger
enn Troels-Lund (s. 216):

[Disse kunnskapene] kan bli vore
akademikere til nytte under deres frem-
tidige gjerning [...] idet de bringer dem
i nærmere forstaaelse med folket og
nærmere deres hjerte [...] Vor akade-
miske dannelse maa bli folkelig for ikke
at ophøre at være populær. Der maa
finde en levende vekselvirkning sted,
maa føre en stadig strøm fra folkedybet
op til den solbeskinnede overflade,
folkekulturen maa atter bli den mys-
tiske urgrund i dannelsen. Og for at
dette skal ske, maa akademikerne lære
at anslaa de strænge, som gir klang hos
dem, som har overtaget den tyngste side
af livet. Men de strænge, som har magt
over folkets gemyt, er de nationale.

For Hjalmar Falk var kulturhistorien en
forskningsmessig besettelse i seg selv og en
ny vitenskap overordnet historiefaget. Men
den nye vitenskapen måtte begrunnes og
forsvares, og da var det nærliggende å gripe
til nytteverdien – i går som i dag! Og da
spilte man ut kortene om kulturhistoriens
helsebringende virkning, både utvortes – å
gi de små stater en plass blant kulturnasjo-
nene, og innvortes – å skape samhørighet
og en nasjonalitetsfølelse som samtidig slo
en bro over kulturkløften mellom bønder
og embetsmenn, mellom by og land.

3. Institusjonalisering og porøse grenser

Om 1880-årene hadde vært en fruktbar tid
for publisering av kulturhistoriske verk, så
var perioden rundt 1920-tallet spesielt
gunstig for institusjonaliseringen av feltet i
dets fulle bredde. Den som prøver å over-

skue feltet blir slått av bredden av nyetableringer og den tilsynelatende selvfølgeligheten i den nasjonale aksepten av feltet. De var nok mye debatt rundt de enkelte etableringer, men helhetsbildet er en gründerperiode.

Norsk Folkeminnensamling ble etablert i 1914 og Norsk Folkeminnelag i 1920. Samme år ble Landslaget for Bygde- og Byhistorie (LBB) stiftet, med sitt tidsskrift *Heimen* fra 1922 (se under). Norske Museers Landsforbund (senere Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer) så dagens lys i 1918 og Norsk stadnamnarkiv i 1921. Kronen på verket var Instituttet for sammenlignende kulturforskning (IFSK), opprettet i 1922. Takket være det tverrfaglige arbeidsmiljøet ved IFSK på 1920–30-tallet, kombinert med press fra Landslaget (LBB), ble folkelivsgranskning eller etnologi et universitetsfag fra 1940, da nynorskfilologen Nils Lid ble utnevnt som professor i det nye faget. 1930-tallet markerte også oppstarten på flere større kulturhistoriske verk (se avsn. 5).

«Stort tettare kan ikkje born fødst i same huslyden», skrev lokalhistorikeren og museumsmannen Nils Hallan (1970:241). Og «huslyden» var kulturhistorien, der filologer, historikere, kirke- og religionshistorikere og folkeminne- og folkelivsgranskere – som Hjalmar Falk, Oscar Albert Johnsen, Magnus Olsen, Halfdan Koht, Edvard Bull d.e., Knut Liestøl, Kristofer Visted, Rikard Berge, Oluf Kolsrud, Olav Midttun, Nils Lid, Anders Bugge, med mange fler – arbeidet med temaer som krysset faggrensene. Mange av disse hadde røtter på landsbygda, de hørte politisk til på venstresiden og kulturpolitisk til landsmålfolket. Men også bymålfolket var med, de som ønsket å skape et norsk skriftspråk basert på Knut Knutsens skrifter og det norske folkemålet i byene. Liestøl og Midttun sto for øvrig helt sentralt i utviklingen av en norsk riks-

kringkasting (1932–), i årtier landets kanskje viktigste kanal for den nasjonale kulturhistorien.

Tidsskrifter med et allmennkulturelt innhold spilte en svært viktig rolle. Landsmålslaget (1902–) hadde blant annet *Den 17de Mai* (1894–1935), som tidlig på 1900-tallet skal ha vært blant landets mest solgte blad, og *Syn og Segn* (1894–d.d.). Begge disse ble startet av Arne Garborg. Bymålslaget (1902–) hadde *Maal og Minne* (1909– d.d.), startet av Magnus Olsen og redigert av ham helt frem til 1950. Tidsskriftet dekket nordisk filologi og navnegranskning, middelalderlitteratur og folkeminneforskning (Hagland 2009; Jørgensen & Vikør 2010). Symptomatisk for de porøse grenseflatene er *Maal og Minnes* faste omslagstegning, nemlig to akantusranker fra et gammelt Telemarkskap, avtegnet av Johanna Bugge Berge, datter av Sophus Bugge og gift med folkeminnegranskeren Rikard Berge. Det var folkeliv, folkeminne og filologi i skjønn forening. En kulturpolitisk aktør som Knut Liestøl publiserte flittig i alle disse tidsskriftene, mens Nils Lids publikasjoner særlig var å finne i de to sistnevnte.

Noe senere startet også tidsskriftet *Ord og sed* opp (1934–47), redigert av Nils Lid. *Ord og sed*, som inneholdt spørreliste og korte artikler, skulle bli den kanskje viktigste broen mellom filologi, tradisjoner, skikker og materiell kultur, mellom folkloristikk og etnologi (Rogan 2013a:427 ff).

Et annet felt med porøse grenseflater mot kulturhistorien er den litterære sjangeren kalt 'heimstaddikting', det vil si skjønnlitterære beskrivelser av et lokalmiljø som er forfatterens eget. Innenfor norsk litteraturhistorie tidfestes starten på denne trenden gjerne til slutten av 1800-tallet.¹⁴ Det går en tydelig linje fra novellene og romanene til forfattere som Rasmus Løland og Hans Aanrud, Olav Duun og Johan Falkberget,

via Inge Krokann og Oskar Braaten, til nyere fortellinger fra industristeder og drabantbyer. Våre eldre folklorister var opptatt av denne litteraturen, og redaktørene av de store norske kulturhistoriene overlot en betydelig del av spalteplassen til skjønnlitterære forfattere (se kap. 5).

4. Lokalhistorien og de kulturhistoriske museene

Den kulturhistoriske virksomheten i Norge hviler tungt på museene og den lokalhistoriske bevegelsen. Det høye antallet lokale folkemuseer og bygdetun, kombinert med deres betydelige identitetsskapende funksjon, har ført til at man med full rett kan snakke om et 'folkemuseumsparadigme' i norsk kulturhistorie (Ågotnes 2007), spesielt med henblikk på en sammenlikning med museumsstrukturen i det øvrige Europa.

Bredden og mangfoldet i den lokalhistoriske forskningen er stort. I løpet av 1900-tallet er det i Norge publisert atskillige hundre tusen sider lokalhistorie, i form av bygdehistorie, gards- og slektshistorie, byhistorie og distrikts- og regionalhistorie. I tillegg kommer studentarbeider. Den bibliografien som Norsk lokalhistorisk institutt lot publisere over hovedfags- og magistergradsoppgaver om – eller med relevans for – lokal- og regionalhistorie skrevet mellom 1907 og 1985 (Løberg 1987), omfatter ikke mindre enn 2391 oppgaver. Frem til 2. verdenskrig kom disse nesten utelukkende fra fagene historie og norsk. For årene *etter* krigen dekker den lokalhistoriske bibliografien nærmere 20 humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag: Arkeologi, arkitekturhistorie, etnologi, folkeminne, geografi, historie, kristendoms-kunnskap, kunsthistorie, musikk, norsk/stedsnavnforskning, offentlig administrasjon, pedagogikk, sammenliknende

politikk/statsvitenskap, sosialantropologi, sosiologi, økonomisk historie og landbruksfag.

I norsk sammenheng kan vi gjerne si at folkemuseene og den lokalhistoriske bevegelsen fungerte som to katalysatorer for en bred, demokratisk kulturhistorisk virksomhet, med formidling som et klart siktemål. Her møter vi i fullt monn det nære samarbeidet – om enn ikke alltid helt konfliktfritt – mellom amatører og vitenskapelig skolerte forskere, og ikke minst de porøse grenseflatene mellom lokalhistorie og historie, etnologi og folkloristikk, mellom lokale historie- og mållag og folkemuseer, mellom filologer og historikere, folkeminnesamlere og etnologer.

4.1. *Den lokalhistoriske bevegelsen i Norge*

Litt ut på 1800-tallet ebbet det ut med de topografisk-økonomiske beskrivelsene, en sjanger i opplysningstidens ånd. Resten av 1800-tallet byr på et beskjedent tilfang av lokalhistorisk litteratur, og det er først nærmere århundreskiftet at vi kan snakke om en kulturhistorisk bevegelse – som blant annet Yngvar Nielsen var med på å drive frem. Niensens egne lokalhistoriske studier var ikke omfattende, men han sto sentralt i det organisatoriske arbeidet rundt århundreskiftet, da denne grenen vokste frem som et selvstendig fundert vitenskapelig felt. «Den nasjonale stemninga som romantikken skapte, og som førde fram i dagen so mykje verdfullt nasjonalt åndelig arvegods – folkeviser, eventyr, mål –, vart etter kvart avløyst av meir sakleg interesse for dagleglivet og *ting*-kulturen», skriver Lars Reinton i sin fremstilling av lokalhistoriens fremvekst i Norge på begynnelsen av 1900-tallet (1970:33).

Tidsskriftet *Heimen* – utgitt fortløpende fra 1922 til d.d. – fungerte i den første tiden som et meldingsblad med artikler av kilde-messig og metodisk karakter for lokalhisto-

riske skribenter. Men rundt 1930 vedtok Landslaget (LBB) å legge om kursen og gjøre *Heimen* til et organ for «norsk kulturhistorisk forskning», med hovedvekt på rent kulturhistoriske bidrag. Blant bidragene i de følgende år finner vi artikler av Hulda Garborg om bygdehåndverk og Sverre Steen om samferdselshistorie (H. Bjørkvik 1970:158–59). Og det var denne linjen som få år senere førte frem til Nils Lids professorat i folkelivsgransking.

Etter krigen så nye institusjoner dagens lys, blant de viktigste var Norsk Etnologisk Gransking (1946) og Lokalhistorisk institutt (1956). Samtidig tok en ny generasjon lokalhistorikere stafettspinnen videre; Lars Reinton og Andreas Holmsen, Jørn Sandnes og Rolf Fladby, Andreas Ropeid og Hallvard Bjørkvik moderniserte den lokalhistoriske forskningen – men båndene til historiefaget, til folkeminne- og folkelivsgranskingen forble like sterke.

Forholdet mellom lokalhistorie som fag, det vil si det vitenskapelige arbeidet, og lokalhistorisk virksomhet i lokallagene, var lenge preget av konflikter. Helt frem til ca. 1980 var LBB en akademisk og professor-dominert organisasjon, mens lokalhistorie som en folkebevegelse ble ivaretatt av de lokale lagene. Omleggingen av *Heimen* til et rent vitenskapelig tidsskrift på bekostning av et kontaktorgan ble etter hvert sterkt kritisert, på samme måte som sammensetningen av styret, som besto nesten utelukkende av universitetsansatte (Nysæter 1995). Det organisatoriske hamskiftet skjedde i 1982, da LBB skiftet navn til Landslaget for lokalhistorie (LLH) og omsider ble «hovudsamskipnaden for historielagsrørsla i Norge» (ibid. s. 58). Interessant nok var det alternative navneforslaget «Landslaget for lokalkultur». Vi har i dag å gjøre med noe nær en folkebevegelse; LLH er nå en paraplyorganisasjon for drøyt 400 historielag og 80 000 medlemmer.

Forfatterne av de flere hundre tusen sider publiserte lokalhistorie er alt fra professorer og dr.philos'er til lærere og lektorer, prester og jurister, diktere og bønder – selv om 'amatørene' lenge har vært på vikende front i forhold til cand.philol'ene med historie hovedfag eller magistrene i etnologi. Når mange sentrale norske historieprofessorer gikk inn i lokalhistorien, faktisk de fleste i tiårene tidlig på 1900-tallet, var det ikke minst med et makrohistorisk mål, nemlig å legge på plass brikkene for en aggregert historie og kulturhistorie på nasjonalt nivå. Det var en allmenn oppfatning blant norske rikshistorikere – fra Halfdan Koht og Edvard Bull d. e. til Andreas Holmsen, at jo flere lokal-samfunn som ble gransket, desto større var mulighetene for komparasjon. Spesielt Holmsen argumenterte teoretisk for dette synspunktet (1940). Disse historikerne hadde som program at nasjonal historie skulle bygges opp gjennom detaljerte studier av samfunnets grunnleggende økonomiske og sosiale enheter – gården og gårdsfellesskapet. På det *nasjonale* plan har nok dette hatt en viss aggregerende effekt. Problemet var imidlertid at komparasjon også *internasjonalt* var den opprinnelige målsettingen for flere av de kulturhistoriske programmene ved Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Grunnleggerne av IFSK mente at situasjonen i Norge var slik at en omfattende innsamling av lokalhistoriske data ville gi et spesielt godt grunnlag for komparasjon med europeiske forhold. Men denne tanken forble en drøm; de nasjonale føringene tok fullstendig overhånd (Rogan 2013b).

Lokalhistorien er en sjanger, eller rettere flere nærstående, som har vært i konstant utvikling. Om vi holder oss til bygdehistorien – også kalt 'det kulturhistoriske bindet' i det lokalhistoriske verket – har det beveget seg fra en emneinndelt

fremstilling før krigen til en integrert, kronologisk fremstilling i etterkrigstid (i Andreas Holmsens ånd), og mot en rikere fremstilling av folkelig dagligliv og forestillingsverden (i Lars Reintons ånd). Det siste skyldtes at både folkeminne og i særlig grad etnologi fikk et solid gjennomslag i den lokalhistoriske forskningen (Fladby 1970).

Det samme gjelder utviklingen av den ofte voluminøse og bindsterke delen som omfatter gårds- og slektshistorien. Den har gått fra en nokså tørr eierhistorie mot en rikere brukerhistorie, der etter hvert også husmenn og plasser er kommet inn. Museumsmannen og etnologen Hilmar Stigum argumenterte tidlig for å styrke gårdshistorien med kulturhistorisk stoff (Stigum 1941). Etter krigen ble utformingen av gårdshistorien stadig rikere, i form av en mer «konkret» og «levende gårdshistorie» – eller det «Holmsen/Reintonske program [...] i lykkelig forening» (R. Bjørkvik 1970:87). Et eksempel som gjerne fremheves som trendsettende er etnologen Brita Skres gårds- og slektshistorie for Vaksdal (1965, i samarbeid med historikeren og museumsmannen Ivar Skre). Vi kan ellers konstatere at skriving av bygdebøker – spesielt av bygdehistorien – ble et viktig arbeidsfelt og levebrød for mange magistre i etnologi i 1970–80–90-årene. Fremtredende etnologer og folklorister drøftet kontaktflatene og argumenterte for samarbeid med den lokalhistoriske forskningen (Kolsrud 1961–63; Hodne 1973).

Kretsen av lokalhistorikere rundt LBB og *Heimen* begynte allerede rett etter krigen å planlegge et leksikon som kunne dekke sentrale emner fra kultur- og samfunnshistorien, til hjelp for de mange lokalhistorikere og forskere som satt og skrev på sine bind. Arbeidet kom imidlertid ikke i gang før sist på 1960-tallet, og i regi av Norsk lokalhistorisk institutt ble *Norsk historisk*

leksikon utgitt i 1974, senere fulgt av flere nye utgaver. Verket dekker både historiske, etnologiske og folkloristiske emner (se avsn. 5.4.)

4.2. Folkemuseene

I avhandlingen *I og for seg ting* (2014) om Norsk Folkemuseum i perioden 1945–1955 innleder Torgeir Kjos med følgende sitat fra direktør Reidar Kjellbergs tale i anledning åpningen av utstillingen «Daglig liv i Oslo fra reformasjonen til våre dager»:

Det dere vil se om noen ganske få minutter, når utstillingen åpner, er selvfølgelig i og for seg ting. Det kan være bord, stoler, en hatt, mangfoldige ting fra det daglige liv i denne by. Men det vi håper, er at dere bak tingene skal oppleve de menneskene som har eid disse tingene og har satt sitt preg på dem og har vært med på å sette sitt preg på opplevelsen av denne by. Jeg skal nevne ett eneste eksempel som en introduksjon til utstillingen og hva vi håper den skal kunne være [... historien om en 1600-talls kiste som hadde overlevd bybrannen i det gamle Oslo og dens eier]. Slik håper vi at tingene skal kunne fortelle noe om livet i denne byen, om menneskene, om deres sosiale, økonomiske og alle livets forhold. Vi inviterer dere til å møte dem alle sammen – den storslagne Bernt Anker, feieren, purken, arbeiderkvinnen med sjalet og om De så vil: Dem selv. Vi er alle med.

Besøkstallet på Norsk Folkemuseum den maidagen i 1950 var usedvanlig høyt, og direktørens tale kort og fyndig – den ble ifølge Kjos klokket inn til ca. fire minutter. Likevel inneholdt den alt det vi oppfatter som kjernen i et folkemuseum: Upretensiøse ting, dagligliv, formidling, opplevelse og identitet ... og veien fra materiell kultur til kulturhistoriske fortellinger.

Begrepet 'kulturhistoriske museer' omfatter både de arkeologiske (universitets)-museene og museer for nyere (etter-reformatisk) materiale, i praksis folkemuseene. Det er vel innarbeidet begrep på norsk, så selvsagt at vi ikke tenker over det. Men det er ikke noen selvfølgelig konstruksjon på alle språk. Det anvendes mye på tysk (*Kulturhistorisches Museum*), men knapt nok på engelsk, og ikke på fransk – der man bruker begreper som *musée de société* eller *musée de(s) civilisation(s)*, eller eventuelt *musée d'ethnologie*. Begrepsbruken gir jo for øvrig et perspektiv på den manglende forståelsen hos Chartier og andre franske forskere for den nordiske tradisjonen (avsn. 1.2.) ... ord og sak henger nært sammen. En franskmanns første assosiasjon til ordet 'museum' er et kunstmuseum; for de fleste nordmenn vil det trolig være et folkemuseum.

Norske kulturhistoriske museers genealogi er beskrevet av Anne Eriksen (2009). Den desidert største gruppen er de vi gjerne omtaler som folkemuseer, av Haakon Shetelig i 1944 definert som «friluftsmuseum med gamle bygninger kombinert med systematiske kulturhistoriske samlinger». Den første etableringsbølgen for disse var fra 1890-tallet frem til første verdenskrig. Rundt andre verdenskrig var det ca. 80 folkemuseer i Norge, og på 1990-tallet – før museumsreformen – regner man med nærmere 400 slike museer, i tillegg til et ukjent antall ubemannede bygdetun (Rogan & Velure 1995). «[D]e store museene av denne typen – ganske særlig Maihaugen og Norsk Folkemuseum – rager som triumferende monumenter over det 'egentlige' museumsvesen i landet», skriver Eriksen (2009: 69–70).

Hvordan ble de etablert og av hvem? Og hvilke mål fylte de, hvilke funksjoner hadde de i relasjon til kulturhistorien?

«Dei fleste folkemusea er skipa av lokalhistoriske lag», hevder Lars Reinton (1970: 36), som deretter ramser opp en rekke

eksempler frem til første verdenskrig – 'folkemuseumsparadigmets' etableringstid. «Det har helde fram til i dag, og held fram med skiping av nye bygdetun og registrering på gardane kring i heile landet», skriver han videre i 1970 (ibid.). Anne Eriksen peker på at det oftest sto lokale ungdomslag og mållag bak museumsetableringene i denne tidlige fasen, men i en del tilfeller også enkeltpersoner (2009:80–84). Men også her var grenseflatene porøse; ofte dreide det seg nok om de samme personene, og de mottok for en stor del de samme impulsene. Både historie- eller 'sogelag', ungdomslag og mållag organiserte jevnlig foredragskvelder, og blant de mest brukte foredragsholderne var nettopp de historie-, filologi- og folkeminneprofessorne og målfolkene vi møter på de parallelle kulturhistoriske arenaene.

Folkemuseumsparadigmet har flere forløpere og forutsetninger, men den samlende ideen var tanker om nasjonen og om en nasjonal kultur – slik vi også har møtt det i de nordiske kulturhistoriske verkene på 1880–90-tallet; folkekulturen var nasjonnens kjerne, og i norsk sammenheng betydde dette bondekulturen. Men det var neppe slik at folkemuseene kan tilbakeføres til én enhetlig nasjonalistisk strømning. Flere 'museumsstrider' rundt de tidlige etableringene kan forstås som konfrontasjoner mellom to nasjonale linjer: den borgerlige nasjonalismen rundt Moltke Moe, Norsk Folkemuseum og Lysakerkretsen, versus kulturblostringen 'nedenfra', der målrørsle, avholds-rørsle, frilynt kristendom, desentralisering og venstrebevegelse inngikk (Eriksen 2009:76 ff).

Jeg har ovenfor pekt på at lokalhistorien har hatt en funksjon både på lokalt og nasjonalt plan (avsn. 4.1.). En tilsvarende nyansering kan gjøres for folkemuseene. Nasjonsbygging og nasjonal identitet var et viktig utgangspunkt, spesielt for den første etableringen; Norsk Folkemuseum, grunn-

lagt i 1894, skulle samle og utstille «alt, som belyser det norske Folks Culturliv», som det het i stiftelseserklæringen. Men nasjonens kultur ble ikke alltid oppfattet som noe som befant seg «i en park utenfor hovedstaden, men snarere noe som eksisterte i deres egen bygd» (Eriksen 2009:84). Det brede, folkelige engasjementet, den lokale arbeidsinnsatsen og de lokale donasjonene – av tomter, bygninger og gjenstander – skapte direkte bånd mellom lokalbefolkning, institusjon og sted, i langt høyere grad enn ved andre museumstyper; det ble «eit siktemål å visa kva som hadde utvikla seg av særtrekk i den materielle kulturen i lokalsamfunna, og samstundes å understreka det lokale særpreget som ein positiv kvalitet» (NOU 1996:7, s. 31). Folkemuseene bidro til lokale identitetsprosjekter like mye som til det nasjonale prosjektet.¹⁵

Nesten alle folkemuseene har en friluftsavdeling for visning av bygninger og gårdsmiljøer, til dels også bymiljøer (jf. Sheteligs definisjon, over). De går derfor gjerne under navn av friluftsmuseer. Det startet med Skansen i Stockholm (1891), spredte seg raskt til resten av Norden, og er senere blitt et eksportprodukt til resten av verden, hovedsakelig i form av store, nasjonale museer. Sten Rentzog viser i sitt store oversiktsverk *Open Air Museums* (2007) hvordan denne museumstypen overalt har støttet opp om *nasjonale* identitetsprosjekter. Han konstaterer at disse museene ikke har vært i stand til å ta inn kulturhistoriske problemstillinger av tematisk eller komparativ karakter *på tvers av landegrensene*, som for eksempel kystkulturer, alpinkulturer, o.l. Konklusjonen er klar: «Open air museums have remained a national affair» (2007:41). Og i det minste i norsk sammenheng, men vel også svensk, der de mange små og mellomstore museer dominerer, kan vi tilføye: «... og en lokal affære».

Friluftsmuseene som et fundament for norsk kulturhistorie, motsatt den kontinentale/franske tradisjonen (jf. avsn. 1.2.), blir tydeliggjort ved et blikk utenfra, anno 1929. Det dreier seg om den franske historikeren Marc Bloch, medgrunnlegger av *Annales*-skolen og tidsskriftet ved samme navn, som var gjesteforsker ved Instituttet for sammenlignende kulturforskning (IFSK) og i den anledning besøkte en rekke kulturhistoriske museer i Norge. Han roser de norske (og skandinaviske) friluftsmuseene opp i skyene, og han skriver nærmest panegyrisk om tingene og den materielle kulturen, som han her møter i kontekst; om bo- og byggeskikk, om gårdens bygninger og bygningenes rom, deres dimensjoner og plasseringen i terrenget, om ildsteder og peiser, om bondens møbler og husgeråd, om de store samlingene av landbruksredskaper (Bloch 1930). Her kan vi lese sosialhistorien, skriver han; «[R]iktig fortolket, og belyst av andre kilder, hvilken kunnskap gir de ikke om familien, om samfunnsklasser, om fester, om det kollektive livets rytme og struktur» (ibid.:249). Han beklager at franske museer selv i regionene i hovedsak beskjeftiget seg med urban kultur, at de som dekket rural kultur var mest opptatt av estetikk og å bruke bondegjenstander som kulisser for å skape stemning, og at de museumsansatte i det hele ikke kjente bondekulturen. Dette norske båndet til jorda og til naturen, skriver Bloch, «er ikke et tomt ekko av romantikken [...] men helt klart [...] et uttrykk for den mest inderlige nasjonalfølelse, noen ganger også for et demokratisk sinnelag». Han beklager at denne kulturhistoriske institusjonstypen ikke kunne overføres til fransk grunn; dels av tekniske årsaker (byggeskikk i stein), dels holdningsmessige (estetikkens primat), dels kunnskapsmessige – i Norge levde ennå mange som i det gamle samfunnet, i Frankrike var derimot

den gamle kulturen kommet for mye på avstand. Det siste argumentet hadde for øvrig stått helt sentralt ved opprettelsen av IFSK noen få år tidligere; Norges fortsatt levende repertoar av folkeminner og tradisjoner ga landet et komparativt fortrinn i internasjonal kulturforskning, hevdet man (Rogan 2013b). Landbruks- og sosialhistorikeren Marc Blochs vurdering av friluftsmuseene gir en interessant parallell til landsmennene Burgières og Chartiers synspunkter nærmere 80 år senere.

De kulturhistoriske museenes betydning for formidling av folkekulturen kan ikke overvurderes. Men hvilken rolle har de spilt for den kulturhistoriske forskningen?¹⁶ Museene var selv en del av den kulturhistoriske bølgen som rullet frem fra slutten av 1800-tallet, parallelt med den lokalhistoriske bevegelsen og publiseringen av stadig flere og større kulturhistoriske bokverk. Samtidig sto mange aktører med beina i flere leirer. Så det å måle årsak, virkning og påvirkning er komplisert. Ut fra en moderne 'tellekant-tenkning' må det likevel være riktig å si at flertallet av museene bidro lite i den tidlige fasen. Svært mye av den tidlige publiserte kulturhistorien stammer fra universitetsansatte professorer og stipendiater – i fag som filologi og historie, folkeminne, kunst- og religionshistorie, og fra forskere tilknyttet IFSK, arkiver og andre institusjoner (se avsn. 5.).

Men det er et par viktige forbehold. Om vi ser mer spesifikt på et sentralt trekk ved norsk og nordisk kulturhistorie, nemlig den materielle kulturens plass, sto de kulturhistoriske museene med sine fysiske samlinger sentralt. Selv om materialitet var et viktig anliggende for de kulturhistoriske bokverkene, ga nærheten til gjenstandene i magasiner og utstillinger museumsforskere muligheter for en helt annen forståelse – og innlevelse. Det andre forbeholdet gjelder de største museene, spesielt Bergens

Museum, Norsk Folkemuseum og etter hvert De Sandvigske Samlinger, som sammen med kunstindustrimuseene fremstår som sentrale aktører i den kulturhistoriske forskningen. Mange av de vitenskapelige ansatte ved disse institusjonene bidro dessuten til de norske og nordiske kulturhistorieverkene (se avsn. 5.). Bergens Museum hadde en særlig sentral posisjon tidlig på 1900-tallet (Ågotnes 2014).

Norsk Folkemuseum vektla allerede i Hans Aalls tid betydningen av «den videnskabelige erkjendelse af vort folks udvikling», og den innsamling og dokumentasjon som foregikk i mellomkrigstiden kan vanskelig skilles fra forskning (Hegard 1994; Pedersen 2014). Det var bygningsforskningen som sto i sentrum, og Lars Roede (2013) har gitt en bred oversikt over aktørene og aktivitetene ved museet og det som parallelt foregikk i regi av riksantikvarambetet og Fortidsminnesforeningen. Det var likevel først etter 2. verdenskrig, med Reidar Kjellbergs inntreden som direktør, at forskningen ved Norsk Folkemuseum fikk en klarere retning og ble organisert i prosjekter. Tiårene rett etter krigen er da også kalt museets «gullalder».¹⁷

En særlig interessant studie av kulturhistorisk forskning ved Norsk Folkemuseum i denne perioden er Torgeir Kjos' avhandling *I og for seg ting* (2014). Kjos drøfter prosjektorganiseringen – blant annet byggeskikkundersøkelsene knyttet til bokverket *Norske Bygder* (se avsn. 5.), innsamlingen av arbeiderminner under Edvard Bull d.y. og av husmannsminner under Ingrid Semmingsen, og etableringen av Norsk Etnologisk Gransking, som ble ledet av Lily Weiser-Aall. Studien viser også tydelig den kulturhistoriske forskningens flerfaglige karakter; ennå inn på 1950-tallet var kunsthistorikerne den dominerende faggruppen – noe vi også møter igjen i bokverkene (avsn. 5.), mens historie og

etnologi var omtrent jevnbyrdige. Og for å sitere hans forsiktig formulerte konklusjon: «Det er vel ikke for mye sagt at museet i disse årene fylte den ledende rollen som arbeidsplass og utdannelseinstitusjon for kulturhistorikere som på 1960-tallet skulle bli overtatt av universitetene» (Kjos 2014:93).

Ragnar Pedersen mener at Norsk Folkemuseum har bidratt sterkt til «utformingen av etnologi som et særskilt universitetsfag, karakterisert som de materielle og sosiale sidene ved kulturhistorien» (2014: 1819). Kanskje kan det ses slik, spesielt med tanke på Hilmar Stigums rolle. Mer i tråd med Kjos' syn vil jeg heller si at det var universitetsfaget etnologi, slik det ble utformet under Knut Kolsruds ledelse fra 1960-tallet, som kom til å prege forskningen ved både Norsk Folkemuseum og landets øvrige kulturhistoriske museer. Men enda mye tettere var forholdet mellom museum og faget folklivsforskning i Sverige. Nordiska Museet var blitt grunnlagt i 1873, og i 1919 ble det offisielt vedtatt at museet skulle ha det nasjonale ansvaret for nyere tids svensk kulturhistorie. Og det var museet som i 1918 formelt grunnla folklivsforskning som et akademisk fag i Sverige, gjennom etableringen av et professorat i faget, som attpåtil var tilknyttet museet. «Med andre ord», skriver Barbro Klein, «the discipline was created because the museum needed researchers who could study the now vast collections of artifacts and texts» (Klein 2006:4).

5. Bokverk i Norge og i Norden

Norske forfattere har skrevet en lang rekke bøker av kulturhistorisk karakter, som det ikke er plass til å gå inn på her. Det kan være nok å minne om bokflommen på 1930–40-tallet i regi av Instituttet for

sammenlignende kulturforskning og Det Norske Videnskaps-Akademi, som eksempelvis Ingjald Reichborn-Kjenneruds store verk om folkemedisin og Just Qvigstads om samiske folkeminner, Lars Reintons og Svale Solheims om norsk stølsbruk og setertradisjoner, m. m. fl. Og mye ble skrevet av folk utenfor universitetet. Bokserien *Norsk kulturarv* (Det norske Samlaget) begynte på 1960-tallet og utkom frem til rundt 1990 med ca. 25 monografier om kulturhistoriske emner. Forfatterne hadde bakgrunn fra en rekke fag. Etnologer, folklorister, kunsthistorikere, historikere og arkeologer er omtrent likelig representert i forfatterstallen. Men også her slapp ikke-akademikere til, som bonden, lokalhistorikeren og politikeren Einar Hovdhaugen (1881–1965) med sine bøker om så forskjellige emner som *Husmannstida*, *Ekteskap og kjønnsmoral i norsk historie* og *Vårt møte med døden*.

Ett ikke-fullført kulturhistorisk bokverk er også verdt å nevne, fordi ambisjonene var så høye, nemlig *Norske Bygder*. Hans Aall (1869–1946), som ledet Norsk Folkemuseum gjennom drøyt 50 år, planla et tredvebindsverk som skulle gi systematiske beskrivelser av norsk kulturhistorie distrikt for distrikt. Det ble med åtte bind, som utkom i årene 1919 til 1948. Hvis Aall hadde lyktes, skriver Trond Bjorli (2014: 80), «hadde han realisert noe nær en perfekt trykt parallell til et 'Norsk Folkemuseum' i bokverdenen»; verket var et forsøk på å realisere noe i bøkens verden som friluftsmuseet med sine fysiske begrensninger ikke kunne gjøre.

Det er ellers én norsk historiker som bør nevnes spesielt fordi han tidligere og sterkere enn noen annen knyttes til kulturhistorie, nemlig professor Sverre Steen (1898–1983), kalt 'sosialdemokratiets historieforteller'. Som lokalhistoriker har Steen begått flere bind byhistorie:

Kristiansands historie (1941, 1948) – et verk med «både perspektiv og intim livsnær miljøskildring» (Ropeid 1970:130) og *Bergen, byen mellom fjellene* (1970). Men det er hans mange bind norgeshistorie, gjennomsyret som de er av skildringer av miljøer og hverdagsliv i by og bygd, av økonomiske og sosiale forhold, som har gitt ham rangen som vår ukronede kulturhistoriker. Spesielt boken *Det gamle samfunn* (bind 4 av hans åttebinds verk *Det frie Norge*) er en bred kulturhistorisk fremstilling av perioden 1800–1840.

I kjølvannet etter Steen har en rekke historikere, ikke minst kvinnelige, skrevet med en klar kulturhistorisk profil og dekket temaer som familie- og velferdshistorie, kvinne- og kjønns historie, utvandrer- og husmannshistorie, for å nevne noen sentrale felt.¹⁸ Historikerne har sakte men sikkert invadert alle de feltene som deres eldre fagfeller så sterkt hadde kritisert Troels-Lund, Strindberg m. fl. for å dyrke.

I det følgende vil en del større norske og fellesnordiske kulturhistorieverk bli presentert. Av plasshensyn er det ikke mulig å gå inn på svenske og danske samleverk. Som en liten kuriositet kan likevel nevnes et dansk tobindsverk ugitt i 1963–64, som spilte på Troels-Lunds berømmelse og autoritet, nemlig *Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede* (1963–64). Det var redigert av professor i materiell folkekultur i København, Axel Steensberg, og tretti forfattere medvirket til denne forlengelsen av kulturhistorien frem til samtiden. Tittelen til tross, verket fikk det en dårlig mottakelse. I 1982 kom en ny utgave i 8 bind – *Dagligliv i Danmark*, som dekket hele perioden fra 1620 til ca. 1960. Heller ikke dette ble noen suksess.

5.1. *Kulturens historie* (1917)

Historikeren, etnografen og museumsman-

nen Kristofer Visted (1873–1949) er best kjent for boken *Vor gamle Bondekultur* (1908; betydelig utvidet utg. 1923). Om vi ser bort fra Simen Skappels spesialiserte studier av landbruk og husmannsvesen, var Visted den første etter Yngvar Nielsen som tok opp norsk bondekultur i større bredde. Visted ga en bred og innlevende fremstilling av bondens levevis, både materielt, sosialt og åndelig. Byggeskikk, drakt, håndverk m. m. er inngående behandlet, men boken dekker også folkeminnevitenskapens hovedområder. Interessen for bondens materielle kultur må utvilsomt ha blitt vakt i Vistedes tid som etnografistudent under Yngvar Nielsen. Men trolig var årene ved Bergens Museum (1901–1906), der han hadde et særlig ansvar for kulturhistorie, vel så viktige. Den ideologiske grunntonen i fremstillingen synes å stå nokså fjernt fra Nielsens linje. Som Ragnar Pedersen har vist (2014:19–22), vektla boken sterkt bondesamfunnets tradisjonsfasthet og kulturelle stabilitet, og han ser dette som et arbeid i Ernst Sars' nasjonalistiske ånd. Boken fikk stor betydning for arbeid og innsamling ved norske kulturhistoriske museer. Det senere tobindsverket (revidert av Hilmar Stigum, 1951–52 og 1971), der også arbeidsliv har fått en bred plass, sto på etnologi-studentenes pensum til godt ut på 1980-tallet.

I 1917 sto Visted som redaktør av vårt trolig første samleverk om kulturhistorie – *Kulturens historie : i populær fremstilling ved norske forfattere*. Verket er påfallende forskjellig fra *Vor gamle bondekultur*, ikke minst ideologisk. Det kom i tre bind, om henholdsvis materiell, sosial kultur og åndelig kultur. Blant forfatterne finner vi en rekke sentrale forskere og universitetsprofessorer, blant annet flere som ble med på de neste norske og nordiske kulturhistoriene – som Anders Bugge, Edvard Bull og Didrik Arup Seip. Verket, inklusive Vistedes egne kapitler om boligen og om slektssamfunnet, er til dels

preget av en evolusjonistisk og utviklingsoptimistisk grunnholdning. Eksempelvis begynner Visted sin fremstilling av boliger med fuglers reder og dyrs hi, før han kommer til menneskers primitive huler og hytter og så til historiske og nyere boliger. Visted hevder at man av «fenomenernes lovmessige utvikling i fortiden» kan felle begrunnede dommer om samtiden og trekke sannsynlige slutninger om fremtiden (b. II, s. 1). Som påpekt av Arne Martin Klausen (1981:143–145) inneholder verket en rekke eksempler på sosialdarwinistiske og rasistiske oppfatninger, men også tekster av historiematerialistisk og sosialhistorisk karakter.

Det er ellers et par andre trekk som skiller verket fra de senere kulturhistoriene. Det ene er dets globale karakter, noe som vel henger sammen med Vistedes etnografiske interesser; i tillegg til det norske trekkes det inn sammenliknende materiale fra alle verdenskulturer. Samtidig er tidsspennet langt, helt opp til samtiden. Det andre er den ekstremt holistiske oppfatningen av kultur. Bindet om materiell kultur behandler temaer fra næringsliv via teknikk til kunsthistoriske temaer; bindet om sosial kultur dekker sosiale strukturer fra middelalder til industriell tid, juridiske, eiendomsmessige og statsrettslige forhold; og bindet om åndelig kultur tar opp språk, pedagogikk, litteratur, religion og vitenskapshistorie. Det tematiske spekteret er altså svært vidt.

Selv om inndelingen i materiell, sosial og åndelig kultur kan virke tradisjonell, står verket frem som en påfallende kontrast til de litt eldre nasjonalt orienterte kulturhistoriene, men også til de som skulle følge. Kulturforståelsen hviler tungt på det tylor'ske kulturbegrepet; oppfatningen av kultur som et «complex whole» er tydelig, likeså at menneskeheten hadde én universell kultur men befant seg på ulike utviklingsstadier.

5.2. *Nordisk kultur* (1931–56)

Om noe kulturhistorisk verk i Norden har hatt ensyklopediske ambisjoner, må det være *Nordisk kultur*. Verket utkom fra 1931 til 1956 med 30 tematiske bind, faktisk hele 37 om vi regner alle dobbeltbindene. Den opprinnelige utgivelsesplanen gikk over 15 år, men blant annet på grunn av krigen tok det 25 år å fullføre verket.

De tre hovedredaktørene fra starten var alle professorer i nordisk språk: Magnus Olsen (1878–1963) i Oslo, Johannes Brøndum-Nielsen (1881–1977) i København og Otto von Friesen (1870–1942) i Uppsala. Alle var de også runologer; og sammen skrev de bindet om runer (nr. VI). Den filologiske bakgrunnen for verket går svært tydelig frem allerede av første setning i forordet (1931). Intensjonen var å gi «en på en gang sammenfattende og inngående fremstilling av de nordiske sprogs og den særlige nordiske kulturs utvikling i eldre tider», et gammelt ønske «i filologiske fagkretser». Redaktørene hevder videre at språkvitenskapen «for å få den fulle forståelse av sproget og de litterære frembringelser selv» i stadig sterkere grad er blitt henvist til å «søke hjelp hos andre kulturvidenskaper» – og de ramser opp «geografi, antropologi, arkeologi, etnologi [sic], folkeminneforskning, kunst-, religions-, kirke- og rettshistorie m .m., kort sagt alt det som man fra et sproglig synspunkt pleier å kalle *realia*». Og videre (1931, s. v):

Det var altså nærmest ut fra den nordiske sprogforsknings behov at den tanke blev vakt at man burde i sammenfattende fremstillinger søke å gjøre rede for resultater og synsmåter innenfor de tilgrensende kulturvidenskaper. Men det viste sig snart at disse videnskaber selv hadde lignende behov. Under sådanne forhold var det naturligt at rammen måtte utvides og verket fikk videre perspektiv.

Denne innsikten førte til at en av forfatterne, intendent Sigurd Erixon (1888–1968) ved Nordiska museet – og fra 1934 professor i «jämförande folklivsforskning» – ble trukket inn som en fjerde hovedredaktør allerede fra 1932. Få år etter figureer han også som redaksjonssekretær, og ved von Friesens bortgang i 1942 overtar han helt den svenske redaksjonen. Det var da også Erixon som kom til å dra det tyngste lasset i *Nordisk kultur*. Han redigerte selv hele seks bind, som alle utkom i årene 1953 til 1956 – om *Jakt, fangst og fiske, Lantbruk och bebyggelse, Från trä till stål, Lergods, ädelmetaller och vävnader, og Byggnadskultur*.

Noen få bind er forfattet av en enkelt forsker, mens andre bind har opp til et titalls medforfattere. I den grad det er mulig å gi enkle etiketter innenfor et utpreget flerfaglig prosjekt, finner vi en interessant fordeling på fagområder, ikke minst med tanke på verkets filologiske utgangspunkt. Bare sju bind går på rent språklige emner (språkhistorie, runologi, stedsnavn, paleografi), et par på litterære, et par på demografi, arkeologi, numismatikk og historie, og nærmere tjue bind på emner som faller inn under folkeminne- og folkelivsforskning. Fordelingen mellom åndelig og sosial/materiell kultur er svært jevn – ikke minst takket være Erixons innsats. Erixon valgte å lage en egen 'underserie' av bind som han benevnte «Teknisk kultur». Denne serien omfattet hans egne seks bind, i tillegg til bindene om *Vapen og Dragt*.

Erfaringene fra dette redaksjonsarbeidet tok Erixon med seg videre til det internasjonale etnolog- og folkloristmiljøet. Parallelt med arbeidet med *Nordisk Kultur* hadde han på 1950-tallet stått for redaksjonen av blant annet et verk om etnologiske og folkloristiske begreper (Hultkrantz 1960; Bødker 1965). I forlengelsen av dette la han planer for en serie på 12 tematiske håndbøker om

europaisk folkekultur (jakt og fiske, byggekikk, bosetning, landsbyorganisasjon, folketro, osv.). Det prosjektet lot seg imidlertid ikke gjennomføre (Rogan 2013c).

Av norske bindforfattere i *Nordisk Kultur* finner vi filologene Magnus Olsen og Didrik Arup Seip, historikerne Edvard Bull, Sverre Steen og Oscar Albert Johnsen, og arkeologen Haakon Shetelig (to bind). Nils Lid redigerte også to bind – om *Folketru* og *Religionshistorie*, mens Knut Liestøl redigerte og selv skrev det meste av bindet om *Folkervisior*. Ellers inneholder verket enkeltkapitler av flere norske historikere, filologer, etnografer, arkeologer, kunsthistorikere og folklorister (som R. Th. Christiansen og Kjell Bondevik), mens Rigmor Frimannslund skrev om frieri og bryllup i bindet om *Livets högtider*. Forfatterlisten peker også rett inn i de kulturhistoriske museene; navn som Halvor Vreim, Bjørn Hougen, Jan Petersen, Johs. Bø, Einar Lexow, Gisle Midttun og Sigurd Grieg går igjen i de forskjellige bind.

Tilsvarende forfatterlister kan settes opp også for de andre nordiske landene. Fremtredende etnologer og folklorister passerer revy i innholdsfortegnelsene: C.W. von Sydow, Sigfrid Svensson, John Granlund, Martin P:son Nilsson, Gösta Berg, Olof Hasslöf og K. B. Wiklund på svensk side; Otto Anderson og K. Rob. Wikman fra det svensk-orienterte Finland; Hans Ellekilde, Jørgen Olrik, Axel Steensberg og Jeppe Aakjær fra Danmark; islandske Sigurdur Nordal, færøyske Christian Matras ... De fleste som telte i et bredt kulturhistorisk landskap var med. Verket omfatter anslagsvis 250 kapitler og trakk inn ca. 150 nordiske forskere, og beskriver seg selv som «et verk båret frem av det allsidigste nordiske samarbeide som hittil har funnet sted, i alle fall innenfor den humanistiske forskning» (1931, s. vii).

Spesielt det tidlige stoffet, fra 1930-tallet, bærer preg av 'rekonstruksjonsforsk-

ning' (se avsn. 6.), i en diffusjonistisk ånd der det «på hjemlig grunn fremvokste» skulle vektes mot det «utenfra tilegnede». I tillegg ble hovedvekten lagt på eldre forhold, «i oldtid og middelalder» (1931, s. vi), i samsvar med de tre første hovedredaktørens språkhistoriske interesser. Men utvidelsen av temafeltet til en bredere kulturhistorie førte til et viss kursjustering, der man la større vekt på kontinuitet «inn i nyere og nyeste tid, noget som ganske særskilt gjelder den folkelige kultur». Alt dette, og det lange tidsspennet for redigering og utgivelse, gjør at dette ensyklopediske verket fremstår som relativt lite homogent og ganske slakt redigert, eller med redaktørens egne ord: Det er et bevisst valg at verket fremstår som «en rekke frittstående enkeltfremstillinger».

Også profileringen i forhold til målgrupper åpner opp for et visst sprik. «I første rekke» – annonserer verkets redaktører – var verket tenkt til bruk for «den vitenskapelige sprog- og kulturforskning» på nordisk område (ibid.). Så føyer de til at et verk av denne karakter «sikkert» i like høy grad vil egne seg for undervisning ved universiteter og høyere læreanstalter. Og «endelig henvider 'Nordisk Kultur' sig til det store, alment interesserte publikum, der med stadig øket interesse har vendt sig mot de kulturelle sider av vor rases historiske innsats» (ibid.). Verket skulle både «hvile på fast vitenskapelig grunn, i en streng og klar utforming» og «fremtre i en lettfattelig og almentilgjengelig form» (ibid.). For så vidt en prisverdig målsetting, i god sosialdemokratisk ånd ...

5.3. *Norsk kulturhistorie* (1938–42)

Norsk kulturhistorie, fembindsverket med undertittelen *Billeder av folkets dagligliv gjennom årtusener*, kom ut i årene 1938 til 1942, med kunsthistorikeren Anders Bugge og historikeren Sverre Steen som hovedredaktø-

rer. Bugge (1889–1955) var museumsmann, antikvar og professor, med middelalderens kirkebygg og kirkekunst som spesialitet. Utgivelsen løp altså parallelt med det store verket *Nordisk Kultur* (avsn. 5.2.), der både Bugge og Steen bidro, om enn i mer beskjeden grad. De fem bindene gjør et langt sveip gjennom historien, fra steinalder til samtid. Tre bind er viet eldre tid og to bind tiden fra 1800 til samtid. Det 'etnologiske' fokuset vises allerede i bindtitlene (*Fra tunet til bystredet*; *Fra rokken til fabrikken*, m.m.)

Steen innleder selv bind I med kapitlet «Kulturhistorie» (s. 1–18). Hans definisjon av kultur bærer preg av boas'ke antropologiske, differensierende kulturbegrep:

Kulturen er knyttet til hvert enkelt menneske, og den går i arv fra slekt til slekt som kroppsform og hårfarve. Den er allikevel ikke en privat og personlig arv bundet til bestemte ting, men en sosial arv, en arv som tilfaller alle innenfor en bestemt krets, av redskaper og gjenstander, arbeidsprosesser, vaner, idéer, religiøse forestillinger, samfundsordning, sprog. (S. 2–3)

Steen er opptatt av at sosial organisasjon, kunnskap, skikker, tro og magi må inngå i kulturforståelsen, men gang på gang kommer han tilbake til den materielle siden av kulturen, til redskapene og tingene. Som han skriver: «De kulturelementer som vi lettest kan se, ta og føle på, er tingene, alt det som hører med til det vi kaller materiell kultur» (s. 5). Men tydelig påvirket også av britisk sosialantropologi legger han stor vekt på helheten:

Skal man forstå kulturen innen en epoke, må en se på de forskjellige kulturelementer i sammenheng og samspill. De eksister nemlig ikke uavhengig av hverandre. Hus, klær, mat;

redskaper og arbeidsmetoder, vaner, samfundsform; magi, etisk og rettslig norm, religion, kunst, – alt danner til sammen den enhet som vi kaller stedets og tidens kultur. Vanskeligheten er å fange inn denne enhet i et samlende bilde, en enkel formel. (S. 13)

Deretter skriver han utdypende om tradisjon og tradisjonsoverføring, for å avslutte med en programerklæring for verket som norsk etnologi og folkloristikk gjennom atskillige årtier kunne ha vært bekjent av:

[...] hvert enkelt avsnitt [skal] være med og skape helhetsbildet [...] innen hver kulturepoke viser [vi] en del typiske bilder fra produksjonslivet og den sosiale organisasjon som står i intim sammenheng med produksjonen, for eksempel jordbruk, annet bondeyrke og bondesamfunnet; håndverk, håndverkere og laug; fabrikk og arbeidere; bruket med sine eiere og arbeidsfolk, varebytte og kjøpmenn. Deretter samler vi trekk [...] som] gjelder oppfatningen av skyld og straff, av livet og døden, av religion og kunst. Som i enhver god fremstilling av historisk art må det spesielle og tilfeldige vike for det almene; men det skal ikke forhindre at de konkrete småtrekk skal brukes til å kaste lys over den store sammenheng. (S. 17)

Norsk kulturhistorie består av drøyt 60 kapitler. Historikere og kunsthistorikere dominerer. Men av de 11 kapitlene skrevet av historikere er hele åtte signert Sverre Steen. Ikke bare åpner han med kapitlet om «Kulturhistorie», men han runder av verket med et fyldig kapittel om «Kulturarv» – et begrep som ellers var lite brukt på denne tiden. Den eneste kjente rikshistorikeren som er med i tillegg til Steen er Johan Schreiner, som har skrevet et kapittel om sagbruk.

Medarbeidere til *Norsk kulturhistorie*

Bind	I	II	III	IV	V	Tils.
Epoke	Forhist., MA	MA, Reform	1600–1700	1800-t	1880–1940	
Kunsthistoriker		5 (Bugge 3)	4	2	2	13
Historiker	3 (Steen 3)		5 (Steen 2)	1 (Steen)	2 (Steen 2)	11 (Steen 8)
Arkeolog	3	3 (Fischer 3)				6
Skjønnlitt. forfatter		3 (Undset 3)	1		2	6
Filolog	1		3			4
Bibliotekar			1	1	2	4
Etnolog	1 (Stigum)	1 (Stigum)	1 (Stigum)			3 (Stigum)
Folklorist		1 (Liestøl)		1 (Bondevik)		2
Litteraturhistoriker			1	1	1	3
Teolog				1	1	2
Journalist			1	1	1	3
Andre		1 medisinhistoriker	1 ukjent	1 fysiker 1 pedagog 1 jurist	1 med.hist	6
	8	14	18	11	12	63

Når kunsthistorikerne fremstår mannssterkt i verket, skyldtes det nok dels at den ene hovedredaktøren, Anders Bugge, sognet til det faget. Men det har naturlig nok også sin grunn i at etnologi ennå ikke var etablert som et universitetsfag i Norge. Den eneste som omtalte seg som etnolog på den tiden, Hilmar Stigum, var tungt inne med kapitler i hele tre bind. Også den eneste folklorist-professoren – Knut Liestøl, er med, sammen med fagets første magister, Kjell Bondevik. Det er ellers tydelig at jo nærmere man kom samtiden, jo mer variert blir forfattergruppen, som etter hvert inkluderer blant annet journalister og bibliotekarer.

5.4. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* (1956–78)

Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder (KLNMM) kom ut i årene 1956–78, i 21 bind. Det ble altså startet opp samme år som *Nordisk Kultur* (avsn. 5.2.) ble fullført. Det omtales gjerne som «det største nordiske samarbeidsverk inden for humaniora». Det er riktig om man regner antall forfattere – 800–900 i alt. Men volum- og arbeidsmessig er *Nordisk kultur* et like omfattende samleverk. Da det ble trykket opp på nytt i 1980–82, fikk tittelen tillegget «fra vikingetid til reformationstid».

KLNMM vedgår sin betydelige gjeld til *Nordisk kultur*. Både tematisk og tidsmessig er det en god del overlapping. På to områder avviker det imidlertid fra forgjengeren. Det ene er den mye strammere tidsrammen, idet stoffet som behandles i KLNMM er begrenset til perioden fra vikingetid til renesanse. Det andre er at de leksikalske ambisjonene nå tas på fullt alvor; verket er ordnet alfabetisk med stramt redigerte og relativt korte artikler – om mulig med ett avsnitt og én forfatter fra hver nasjonal kultur innenfor hvert oppslagsord. Og alle artiklene bygger på et felles system for forkortelser og referanser. Et leksikon, kort og godt, og et 'disiplinert' verk i forhold til den mer 'viltvokste' *Nordisk Kultur*.

Like lite som forgjengeren gjør KLNMM noe forsøk på å definere kulturhistorie, ut over den enkle formel: middelalderens «fælles liv og tenkning». I forordet sies eksplisitt at verket henvender seg til forskere men også til «vore folk i de fem lande».

Gitt den klare tidsrammen måtte er verket naturlig nok dominert av historikere, filologer og arkeologer. Men på svensk side var hovedredaktøren John Granlund, professor i Stockholm, og i staben satt også Dag Strömback, professor i Uppsala – altså to historisk og filologisk orienterte etnologer/folklorister. I den danske redaksjonen

satt professor i materiell folkekultur i København, Axel Steensberg. Like viktig er vel at antallet forfattere med bakgrunn i etnologi og folkloristikk var betydelig. En rask opptelling viser at hele 70–80 etnologer og folklorister, trolig enda flere, har bidratt med artikler. Det er grovt regnet ca. 10% av forfatterstaben – og det i en periode før utdanningsbølgen hadde nådd disse fagene. Det viser at folkeminne- og folkelivsgranskerne ennå ikke var redde for å bevege seg i tid bakenfor Reformasjonen – en grense som i senere år har virket nokså avskrekkende på fagenes utøvere.

Parallelt med utgivelsen av KLNMM ble det som et rent norsk prosjekt gjennom 1960-tallet av norske lokalhistorikere planlagt og utarbeidet et annet verk, *Norsk historisk leksikon* (1974 og senere utg.). Dette ettbindsverket, som ble redigert av historikerne Rolf Fladby og Steinar Imsen og etnologen Harald Winge, dekker perioden 1500–1850 og fungerer dermed som en kronologisk forlengelse av KLNMM. Medarbeiderne var i hovedsak historikere, etnologer og museumsfolk. Leksikonet bærer ikke kulturhistorie i navnet, men dekker blant annet felter som jordbrukshistorie, fiskeri- og fangsthistorie, handels- og byhistorie, befolknings- og sosialhistorie, bergverkshistorie, samt folkloristiske emner (se også avsn. 4.1.).

5.5. *Norges kulturhistorie* (1979–1981)

Norges kulturhistorie kom ut i 8 bind i årene 1979–81. Hovedredaktører var historikeren Ingrid Semmingsen – som blant annet hadde fartstid som forsker ved Norsk Folkemuseum, kunsthistoriker og riksantikvar Stephan Tschudi-Madsen, og litteraturviter/historiker/journalist Yngvar Ustvedt.

Verket er både likt og ulikt det 40 år yngre *Norsk kulturhistorie*. Med ca. 120 kapitler er omfanget omtrent det dobbelte. Den umiddelbare forskjell en ligger i at det

nye verket vektlegger sterkere nær fortid og samtid. Forfatterprofilen er også nokså ulik (se tabell). Felles for dem er at de begge avsluttes med et kapittel om kulturarven. Derimot står innledningene i sterk kontrast. Mens Steen gikk svært grundig inn på hvordan kultur og kulturhistorie skulle forstås – kanskje en nødvendighet for en rikshistoriker på den tiden, er de tre senere redaktørene ytterst ubekymret om dette spørsmålet. Her er ingen utdyping eller definisjoner, og i en nokså lettbenet, essayistisk innledning omtales 'kultur' bare i én setning: «vi har gitt begrepet kultur en vid ramme, og [...] vi har ønsket å se den i et vidt perspektiv». Ganske avslappet går de rett på det vi kunne kalle vår folkloristiske og etnologiske kulturarv. Den som ønsker å

vite noe mer om hva kulturhistorie er, må nøye seg med «hvordan folk levde, hva de var opptatt av, hva de skapte og hva de tenkte».

Redaktørene motiverer utgivelsen av en ny kulturhistorie dels med at det for tiden opp til krigen (som den forrige dekket) var kommet mange nye forskningsresultater, dels at nettopp krigen hadde betydd et vannskille i synet på kulturarven; etterkrigstiden ser annerledes på kulturhistorien, søker andre sammenhenger og stiller andre spørsmål – «interessen for allminnelige menneskers livskår og miljøforhold er blitt mye større», «Øyenvitneskildringer og småtrekk fra dagliglivet [...] brukes] til å kaste lys over de store sammenhenger» (Innledningen).

Medarbeidere til *Norges kulturhistorie*

Bind	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total
	Forhist., MA	MA, Reform.	1600–1800-t	1700–1800-t	1800–1900-t	1900-t	E.kr.tid	Samtid	
Historiker	5	4	5	6	4	1		2	27
Samfunnsvitere*	1			1		1	4	5	12
Skjønnlitt. forfatter	1	1	1		1	3	2	3	12
Journalist			1	1		2	4	2	10
Kunsthistoriker		1	2	1	1	2		1	8
Litteraturhistoriker			1	3	1	2			7
Kulturhistoriker/Museumsansatt	1	1	1	2		1	1		7
Filolog	1	1			1	1		1	5
Etnolog			1	1	2				4
Folklorist		2	1	1					4
Idehistoriker				1	1	1	1		4
Filosof									
MatNat & Medisin**				1	1		1	1	4
Religionshistoriker	2	1							3
Arkeolog	2	1							3
Teaterviter					1				1
Musikkviter					1				1
Teolog							1		1
Numismatiker					1				1
Andre		1 Medisin-historiker					2 Kringkast.sjef Arkitekt	1 Kringkast.sjef	4
	13	13	13	18	15	14	16	16	118

* Samfunnsvitere: pedagoger, sosiologer, psykologer, kriminologer, økonom

** MatNat: ernæringsfysiolog, zoolog, medisinere

Den viktigste programerklæringen ligger i varslingen av et fokus på «tre grunn-trekk i portrettet av landets kulturhistorie»: For det første kvinneperspektivet, basert på de siste tiårenes kvinneforskning. For det andre blikket på minoritetene, «de fattige, de uprivilegerte, de utstøtte». For det tredje «gjenstandene selv, [...] få tingene selv i tale – eller lese deres tale [...] Derfor er den moderne gjenstandsforskning trukket inn». Og om ikke det var nok: «Fordi tingene er så viktige, er *Norges kulturhistorie* mer gjennomillustrert enn noe annet tilsvarende verk i Norge» (ibid.).

Som tabellen (s. 85) viser er forfatterprofilen temmelig ulik Steens og Bugges 40 år eldre kulturhistorie. Historikerne er kommet mye sterkere på banen og er nå den langt største forfattergruppen. De holder seg imidlertid til eldre tid og glimrer med sitt fravær i bindene for nyere tid. De to samtidsorienterte historikerne (bind 8) arbeider med henholdsvis demografi og økonomi. Kunsthistorikerne er tilsvarende svekket, og det samme gjelder arkeologene. Antallet skjønnlitterære forfattere er relativt sett det samme (ca. 10%), men de opptar nå en større plass i samtidshistorien. De skjønnlitterære forfatternes sterke tilstedeværelse også i kulturhistoriske fagbokverk sier mye om redaktørens vilje til å slippe til gode fortolkere og formidlere. Også journalistenes tilstedeværelse i de senere bindene vitner om formidlingsstrategi.

Den kanskje mest markante endringen i forfatterprofilen gjelder de nye fagene som i hovedsak er kommet til etter krigen, nemlig samfunnsvitenskapene – og som naturlig nok er konsentrert om samtidens kulturhistorie. At hele verkets profil er forskjøvet i retning moderne tid – med hele 3 bind om 1900-tallet, har utvilsomt spilt inn når det gjelder utvidelsen av fagporteføljen.

5. Folkloristikk og etnologi

De to akademiske disiplinene folkloristikk og etnologi er blitt oppfattet som kulturhistorie *par excellence* – vel og merke i en norsk og nordisk kontekst, men langt mindre, om i det hele tatt, i en bredere internasjonal sammenheng. I vår hjemlige tradisjon var fagens kunnskapsfelt i en første fase folk og folkekultur, forstått som bondesamfunnets kultur, men etter hvert ble spekteret utvidet til dagliglivets kultur for alle samfunnsgrupper. Tidsperspektivet var i første omgang fortid, forstått som førindustriell tid, men etter hvert ble nær fortid og samtid innlemmet.

Fagene har i prinsippet alltid holdt døren åpen for nordisk og europeisk komparasjon og perspektiver, i en erkjennelse av at folkekulturen var internasjonalt fellesgods. Men med unntak av deler av den historisk-geografiske forskningen på første del av 1900-tallet, som interesserte seg for kulturelementenes spredning og vandringsveier, kulturlån og kulturområder, har ikke de internasjonale perspektivene gitt seg særlig markante utslag. Den nasjonale rammen har vært og er fortsatt dominerende i den kulturhistoriske forskningen. Også resultatene av forskningen har langt på vei styrket nasjonale målsettinger – fra en relativt fredelig nasjons- og identitetsbygging, som hos oss, til en mer aggressiv nasjonalisme i visse andre deler av Europa. Amatørens og grassrotas posisjon har tradisjonelt vært sterk, slik tilfellet har vært også for de folkelige bevegelsene tilknyttet lokalhistorien, bygdetunene og friluftsmuseene. Et kjent eksempel på dette er den såkalte desentraliseringsstriden tidlig på 1900-tallet, som dreide seg om eierskapet til det innsamlete tradisjonsmaterialet; skulle materialet sentraliseres i et universitetsarkiv, eller skulle det arkiveres i periferien, der det var samlet inn? (Kristoffersen 2013).

Det er verdt å merke seg at delingen av feltet i to akademiske disipliner, slik det var i Norge (og i Danmark) gjennom siste halvdel av 1900-tallet, er unntaket snarere enn normen. Inndelingen av fag(ene) og avgrensingen av feltet varierer mye fra land til land, så også betegnelsene (Rogan 2012). Delingen av feltet i ikke-materiell ('åndelig') versus sosial og materiell kultur oppfattes de fleste steder som spesialiteter innenfor ett og samme vitenskapsfag.

Fagenes historiografi kan angripes på flere måter (jf. Rogan & Eriksen 2013). Jeg skal her bare kort kommentere den institusjonelle fremveksten i Norge og utviklingen av noen analyseperspektiver.

6.1. Fra filologi til folkeminne- og folkelivsgransking ...

Fagene har et ganske innviklet rotsystem, men for vårt formål holder det å peke på at 1900-tallets *akademiske* disipliner hviler dels på 1800-tallets innsamlere av folkekulturens muntlige tekster (teologer, lærere, embetsmenn og andre 'amatører'),¹⁹ dels på filologer som studerte språket og tekstene. Da Moltke Moe i 1886 fikk landets (og verdens) første professorat i det som senere ble kalt folkeminnevitenskap, var benevnningen «norsk Folkesprog og norsk Folketradition». Og det var dosent i nynorsk Knut Liestøl som i 1917 overtok Moes professorat og satt i stillingen til 1951. På tilsvarende vis var det dosent i nynorsk Nils Lid som fikk det første professoratet i folkelivsgransking (1940) – men med fortsatt plikt til å undervise i nynorsk. Og ved Bergens Museum fikk målføreforskeren Torleiv Hannaas i 1918 et professorat som dekket både målføre- og folkeminnegransking. For begge fagene er altså det nære naboskapet mellom filologien og studier av folkekultur, materiell som ikke-materiell, åpenbar.

Men disse filologene var ikke rene lingvister, de var like mye litteraturvitere.

Det er viktig å observere at 'filologi' favnet både språkvitenskap og litteraturhistorie, spesielt studiet av eldre tekster. En av filologiens mest sentrale forskningsoppgaver på denne tiden var å bringe tekster tilbake til deres mest mulig opprinnelige form – en øvelse som folkeminnegranskerne overtok med stor iver. Studiet av språket var for noen hovedsaken, for andre et hjelpemiddel til å forstå og fortolke tekstene.

Knut Liestøls løpebane kan stå som eksempel. I sitt filologiske universitetsstudium leste han norsk, tysk, engelsk, norrøn og angelsaksisk (gammelengelsk) grammatikk og språkhistorie, i tillegg til eldre og yngre litterære tekster, og han valgte engelske ballader som tema for sin hovedoppgave. Derfra var ikke veien så lang til hans omfattende studier av andre typer folkelige fortellinger og episke viser, norrøne sagaer, personalhistoriske sagn og lignende. Forskningsspørsmålene dreide seg om utbredelse og vandringsveier og om forsøk på å finne tilbake til fortellingenes og visenes mest opprinnelige form.

'Komparativ filologi' favnet på tilsvarende måte det sammenliknende studiet av både språk og historiske tekster. Og nettopp komparasjon av folkekulturens ulike former og uttrykk skulle bli et helt sentralt forskningsfelt for en diffusjonisk orientert folkeminnevitenskap på første halvpart av 1900-tallet. Allerede Moltke Moe hadde ment at folketradisjonene var nasjonale, men at de på samme tid var internasjonalt kulturgods som over et langt tidsspenn hadde vandret på tvers av kulturer. Som et ledd i arbeidet ble det utviklet et viktig klassifikasjonssystem for viser og fortellinger – sjangersystemet, basert på kriterier som form og innhold og etter hvert funksjon.

Den type tekstforskning som de eldre folkloristene bedrev blir gjerne omtalt som 'rekonstruksjonsforskning' (Eriksen &

Selberg 2006). Tidsperspektivet var langt og spørsmål om opprinnelse, kontinuitet og variasjon sto i sentrum. Den diffusjonistiske linjen var lenge det rådende paradigmet, og mye av forskningen var preget av nasjonale hensyn og tett knyttet opp mot norskdomsbevegelsen.

*

Også Nils Lid studerte filologi, med norsk som hovedfag. Han valgte i sin doktorgrad å fokusere på norske slakteskikker – men i alt overveiende grad via en språklig tilnærming. Praktisk talt alle Lids forskningsarbeider dreier seg om folkelige skikker, men nesten alltid i et språkhistorisk perspektiv – han var opptatt av hva språket og språkhistorien kunne fortelle om historien bak skikken (Kjus 2013). Den kommende folkelivsprofessoren hadde samme tilnærming som det teamet som på denne tiden sto bak verket *Nordisk kultur* (avsn. 5.2.). Og som nevnt var tidsskriftet *Maal og Minne* en hovedkanal for både Liestøl og Lid på første halvpart av 1900-tallet. Vi tar med noen ord fra introduksjonen til det første nummeret av tidsskriftet, skrevet av redaktør og språkprofessor Magnus Olsen:

Det skal bringe bidrag til belysning av norsk aandsliv fra de ældste tider til vore dage. Sprog og sprogminder av enhver art (saasom stedsnavne), den skrevne litteratur, folkedigtning og folkemusik, bonderet, folketro og folkemedicin, alt som i ord og billed gjemmer minder om gammel skik og levevis i by og bygd – alt dette vil kunne behandles i «Maal og minne». (*Maal og Minne* 1909: IV)

Magnus Olsen (1878–1963) ble i en alder av bare 30 år utnevnt i Sophus Bugges professorat. Han ga selv betydelige bidrag til forholdet mellom språk, religion og

samfunnsforhold i førkristen tid, og han fungerte som en mentor for våre tidlige folklorister, Liestøl og spesielt Christiansen.

Den nærmest sømløse overgangen mellom filologi og eldre folkloristikk/etnologi ses særlig tydelig innenfor den tradisjonen som kalles 'ord og sak-forskning' (*Wörter und Sachen*). Forskningsretningen startet blant tyske og østerrikske kulturhistorikere, som i 1909 etablerte et tidsskrift med samme navn, med følgende dristige programformulering: «Det er i kombinasjonen av språkvitenskap og sak-kunnskap [ting-kunnskap] at kulturhistoriens fremtid ligger». ²⁰ Denne forskningen omfattet rekonstruksjon etter terminologi, i form av slutning til opphav, til alder, til historisk forløp, til utvikling og spredning. Man sluttet seg tilbake til 'saken' – dvs. gjenstanden, prosessen, skikken, o. l. – på bakgrunn av ord og tekster. Altså 'rekonstruksjonsforskning' på det materielle området like mye som på det åndelige.

En av de fremste eksponentene i Norge for denne retningen var Liestøls tysklærer ved universitetet i årene 1905–07, germanistfilologen Hjalmar Falk (se avsn. 2.5.), som selv brukte metoden på vikingtidens materielle kultur. Men det ble i første rekke Lid som i norsk sammenheng anvendte ord-og-sak-metoden på *ynge* kulturhistorisk materiale – på 'manns minne-stoff' – i sitt arbeid ved IFSK. Lid kom dermed til å slå nye broer på flere plan – en tematisk fra fortellinger til skikker og materiell kultur, en metodisk fra overleverte tekster til spørrelister, og en disiplinmessig fra folkeminnevitenskap til det nye universitetsfaget folkelivsgranskning eller etnologi. Hans anvendelse av spørrelister pekte dessuten fremover mot det som skulle bli et varemerke for etnologifaget, nemlig feltarbeid og bruken av 'initierte' kilder – det vil si kilder skapt av forskeren selv for et bestemt forskningsformål (spørrelister, intervjuer) (jf. Klepp 1988).

6.2. ... til folkloristikk og etnologi

Begge fagene skulle gjennomgå store endringer litt etter midten av 1900-tallet.

Nils Lid satt i professoratet i folkelivsgransking til 1958. Selv om pensum og undervisning i hans tid ble orientert mer mot materiell og sosial folkekultur, var det i forskningen – hans egen så vel som magistergradskandidatenes – svært flytende grenser mellom folkeminne og folkeliv. Lid hadde et nært personlig forhold til svensk etnologis nestor Sigurd Erixon (se avsn. 5.2.), men den erixon'ske etnologien – med dennes tanker om funksjon og materialitet og kartografering som metode – slo likevel ikke gjennom i Norge i Lids professortid.

Også med Danmark ser det ut til å ha vært mindre kontakt når det gjelder den materielle delen av kulturhistorien enn blant forskerne i folkeminner. Den nyere danske kulturhistoriske tradisjonen etter Troels-Lund, med basis i arkeologi og landbrukshistorie, var da også ganske forskjellig fra den norske. Den første universitetsansatte 'etnolog' i København var arkeolog og plogforsker Axel Steensberg (1906–1999), ansatt som lektor i 1954. Da det ble opprettet et professorat i faget i 1960, var det med et snevert arbeidsfelt og fagbetegnelse. Steensberg ble nemlig oppnevnt til professor i «materiell folkekultur». ²¹ Først etter at Bjarne Stoklund (1928–2013) overtok professoratet i 1971, kom betegnelsen etnologi – og med ham ble det også et tettere samarbeid med norske og svenske miljøer.

Det første vannskillet i norsk etnologi kom med tilsettingen i professoratet i Oslo etter Lid i 1961. Under tilsettingsprosessen kom det frem en ganske usminket kritikk av et tilbakeskuende fag, totalt uten interesse for endringene i samtidskulturen, basert på filologisk-historiske metoder og i utakt med utviklingen både i Sverige og i en videre internasjonal sammenheng. Med Knut Kolsrud (1916–1989) plassert i

professoratet ble den filologiske linjen umiddelbart forlatt og faget fikk en klarere teoretisk profil, med inspirasjon særlig fra amerikansk kulturanthropologi. Samtidig holdt Kolsrud armlengdes avstand til fremvoksende samfunnsvitenskaper som sosiologi og sosialantropologi i britisk tapning.

Kontakten med den mer tradisjonelle folkelivsgranskings temaer og tilnærminger ble likevel opprettholdt av Hilmar Stigum (1897–1976) i professor-II-stillingen. Tilknytningen til svensk etnologi, i første omgang til miljøet rundt Sigurd Erixon og hans samtidige, og senere særlig gjennom Nils-Arvid Bringéus og Lund-miljøet, ble styrket. Erixons perspektiv på etnologien som et fag som arbeidet med kultur i perspektivene tid, rom og sosialt sjikt ble nærmest et mantra blant Oslo-studentene.

Men den viktigste påvirkningen kom fra funksjonalismen, som Kolsrud prøvde å kombinere med et historisk perspektiv, uten helt å lykkes. Han satset sterkt på studiet av materiell kultur, som han hevdet var konstituerende for faget, og han la mye energi i å forankre faget i et antropologisk inspirert kulturbegrep – men der materialitet fikk en dominerende plass. Det sto strid om Kolsruds funksjonalistiske tilnærming, blant annet var det enkelte som mente at tradisjonsbegrepet var vel så godt egnet som funksjon til å forklare kulturelle prosesser – også på det materielle plan (Klepp 1980; Rogan 2014).

Gjennom 1970–80-tallet ekspanderte etnologifaget kraftig i Oslo, både med hensyn til studenter, ansatte og forskning. Tematisk sett sto næringsutøvelse og sosial organisering sterkt i forskningen frem til 1980-tallet. Studiene var utpreget regionale, historisk orienterte og i liten grad komparative. Parallelt med interessen for materiell folkekultur la Kolsrud vekt på en tilrettelegging av studiene for et arbeidsmarked ved de kulturhistoriske museene.

Inntil da hadde museene måttet rekruttere fra fag som kunsthistorie, filologi og historie. Med ekspansjonen i museer med vitenskapelig bemanning var dette lenge en vellykket strategi.

Men fra 1980-tallet skjedde det en glidende overgang til mer immaterielle aspekter ved kultur, som identitet, mentalitet, fritid og livsfaser, og man ble mer opptatt av nær fortid og samtid. Kildemessig og metodisk beveget man seg stadig mer i retning av intervju og kvalitative kilder, innenfraperspektiv og semiotisk-kommunikative tolkninger, og kulturanalyse etter mønster av svensk etnologi. Svensk etnologi, og spesielt miljøet i Lund under Orvar Löfgren og Jonas Frykman, kom til å spille en betydelig rolle for norsk etnologi på tampen av 1900-tallet.

Med de endringene som skjedde i fagets forskningsprofil fra 1980-tallet begynte universitetsfaget og de kulturhistoriske museene å gå hver sine veier, og med det mistet etnologene hegemoniet på dette arbeidsmarkedet, som ble 'gjenåpnet' for et bredere spekter av søkere.

*

Innenfor folkeminneforskningen begynte nye synsmåter å gjøre seg gjeldende allerede fra 1950-tallet. De to forskerne som etterfulgte Liestøl i professoratet – Reidar Th. Christiansen (1886–1971) og Svale Solheim (1903–1976) – interesserte seg etter hvert sterkere for kulturelementene som produkter av kulturmøter og fortellermiljøer, av sosiale spenninger og fortolkninger av livssituasjoner.

Det store vannskillet i folkloristikken inntraff noenlunde samtidig som for etnologien (Eriksen & Selberg 2006; Selberg 2013). Den eldre rekonstruksjonsforskningen og det diakrone perspektivet – der folkekulturen ble identifisert med bestemte

tekster og former, der alder og opphav var det sentrale – var fra sist på 1960-tallet på vikende front i forhold til nye synsmåter på folkekulturen i en samtidskontekst og på dens funksjon. Folkloren ble sett på som felles for en gruppe og deres identitet og som en form for kommunikasjon. Folklore var ikke lenger noe som var forsvunnet eller på vei ut, men den var en del av samtidskulturen, noe som til og med hørte hjemme i massemediene. *Fortelleren* ble viktigere enn formen og innholdet, *fortellerakten* viktigere enn det fortalte. Kort sagt, man forflyttet blikket fra tekst til forteller, og fra tekst til kontekst.

For folkloristene betydde forskyvningen en redusert befatning med arkivene og deres innsamlete materiale, men den medførte desto større interesse for spørsmål omkring muntlighet og feltarbeid, tradisjon og ritualer, performans og ekspressivitet, livsminner og biografier, m. m.

Sentrale i denne omleggingen var en mellomgenerasjon av norske folklorister i Bergen og i Oslo, som sto i nær kontakt med toneangivende nordiske kolleger (som blant annet danske Bengt Holbek, svenske Bengt af Klintberg, finske Lauri Honko) og et tett internasjonalt nettverk for øvrig. Folkloristene hadde et sterkt internasjonalt nettverk – ikke minst gjennom Nordisk institutt for folkedigtning (NIF) – og en tettere dialog omkring disse endringene enn etnologene hadde. Oslo-etnologien forble lenge noe isolert i det funksjonalistiske paradigmet. Bergensetnologien var mer internasjonalt orientert, men miljøet var lite.

7. Kulturhistorie ... 'ny kulturhistorie': kontinuitet, diskontinuitet?

Under de två senaste decennierna har termen kulturhistoria fått ny aktualitet

i den internasjonella historieforskningen. [...] En enkel bibliotekssøking viser at 'kulturhistoria' kan beteckna allt från historiska krönikor över enskilda ting till akademiska utläggningar om Michel Foucaults historiska metod. Det er forstås inte meningsfullt att sammanföra den litteraturen under en rubrik. Tvärtom, det osynliggör så fundamentala skillnader i sättet att arbeta med historiska frågor att resultatet blir direkt vilseledande. (Ekström 2015:1)

'Eierskapet' til norsk og nordisk kulturhistorie deles av mange. Om vi lar røtter være røtter og holder oss til retningens mer moderne versjoner, finner vi fra slutten av 1800-tallet en tredobbelt basis for kulturhistorien; en instrumentell historieskriving som søkte det nasjonale; en filologi som i første omgang søkte kulturens «realia» som en hjelpevitenskap; og de tidlige folkloristenes innsamling av folkelig tradisjonsmateriale. Parallele arenaer var bokmarkedet, den lokalhistoriske bevegelsen, de kulturhistoriske museene, og den akademiske institusjonaliseringen av folkeminnevitenskap og senere også folkelivsgransking.

Kulturhistorien har ingenlunde stått på stedet hvil gjennom 1900-tallet. Det er kanskje riktig å si at den begynte som opposisjon. Men den ble raskt 'mainstream'; det 'opposisjonelle' besto i en kontinuerlig faglig utvikling innenfor de ulike arenaene. Lokalhistorien fikk sitt 'vannskille' i tiden rett etter krigen – ikke minst på grunn av etnologiens inntog, og parallelt ble de store folkemuseene mer forskningsorientert. Folkloristikk og etnologi gjennomløp paradigmatisk skifter, først på 1960-tallet og så på 1980–90-tallet.

Relasjonene mellom de ulike arenaene har heller ikke vært konstant. Om mange filologer lenge oppfattet kulturhistorien

som en hjelpevitenskap, var det filologien selv som med tiden ble en hjelpevitenskap for folkloristikk og i særlig grad for etnologi, i dette fagets tidlige fase fra 1930-tallet til tidlig etterkrigstid. Men rundt 1960 ble kontakten med filologien brått brutt. Fra da av fikk den lokalhistoriske bevegelsen og de kulturhistoriske museene en viktig alliert i etnologien, med dette fagets kompetanse på materiell og sosial kultur.

Utgangspunktet for denne artikkelen var å få et overblikk over kulturhistoriens genealogi i Norge og i Norden og å forstå bedre det skeptiske blikket på oss utenfra. Den skepsisen gjaldt i første rekke opphavshistorien. Men til tross for de brudd og paradigmeskifter på nordisk grunn som er nevnt over, er det fortsatt betydelige ulikheter i forhold til andre lands kulturhistorieskriving. Materialitet og dagligliv, tradisjon og identitet, lokalhistorie og friluftsmuseer spiller fremdeles en sentral rolle i nordisk forskning, selv om begrepene 'kulturarv' og 'kulturminner' kanskje er i ferd med å erstatte 'kulturhistorie'.

Den 'normalvitenskapelige' perioden skulle likevel ikke være så lenge. Den akademiske forskningen begynte å interessere seg for nye perspektiver på det materielle, det immaterielle og det sosiale, og samtidsanalysen kom i fokus på bekostning av studiet av det eldre samfunnet. På 1980-tallet gjorde den lundensiske kulturanalysen sitt inntog i Sverige, og den fikk et betydelig nedslag også i Norge. I Danmark fikk den højrup'ske strukturelle livsformsanalysen en tilsvarende oppmerksomhet. Dette var trender som museene med sine etablerte og fastlåste gjenstandssamlinger vanskelig kunne fange opp, til tross for iherdige forsøk på å få til en relevant samtidsdokumentasjon. Parallelt med dette har nye kulturteoretiske tilnæringsmåter gjort seg gjeldende innenfor fag som historie, litteraturhistorie, mediefag og kunsthistorie. Et

ledd i dette var også utviklingen av den 'nye museologien'.

Resultatet ble et par årtier sist på 1900-tallet med svekkede relasjoner mellom de tidligere allierte arenaene for kulturhistorie. Birgitta Svensson har beskrevet dette skismaet i form av en rekke dikotomier, i artikkelen «Etnologin mellan kulturhistoria och samtidsanalys» (2002). Barbro Klein går lengere i sin beskrivelse av et brudd:

'Cultural analysis' was in principle not adverse to museum work or studies of cultural history. But even so, the proponents of ethnological 'cultural analysis' of the 1980s and 1990s clearly distanced themselves from 'the old folk-life research' and its emphasis on the material traditions of what was often ironically called 'the old peasant society' [...] (Klein 2006:7)

Klein beskriver videre hvordan de kulturhistoriske museene i tillegg slet med politiske krav om å inkludere det nye etniske mangfoldet og det multikulturelle samfunnet. Men også her fikk museene lite støtte fra etnologene, som tidligere hadde vært deres nærmeste allierte: «Its old research ally – an ally that the museum itself had spawned – was no longer a trustworthy partner» (ibid.).

Denne refererte litteraturen inngår blant en rekke drøftinger i nyere nordisk historiografi om kulturhistorie (bl. a. Christiansen 2000; Ødemark 2000; Telste 2000; Svensson 2002, 2003; Kaldal 2002; Klein 2006; Ekström 2009; Damsholt 2010; Eriksen 2011). Ut fra litt ulike ståsteder behandler forfatterne bruddet på flere plan: Dels dreier det seg om å forklare det paradigmatisk skiftet innenfor etnologifaget (inklusive folkloristikken), og dels om å hankses med den kompliserte relasjonen mellom den eldre og den 'nye kultur-

historien'. I den grad diagnosene følges opp med resepter, legger forfatterne – litt forenklet fremstilt – forhåpninger til blant annet «materialitetens återkomst» (Svensson 2002), til erstatningen av begrepet kulturhistorie med begrepet kulturarv (Klein 2006), og til en diskursiv, genealogisk tilnærming à la Foucault (Svensson 2003; Damsholt 2010).

Målet mitt har ikke vært å drøfte spørsmål om kontinuitet, overganger eller brudd mellom den eldre og den 'nye' kulturhistorien, i dens representasjonskritiske og diskursive versjoner. De fleste som har tatt opp spørsmålet har prøvd å argumentere for sammenheng og overganger. Den forskeren som vel har vært tydeligst på *diskontinuiteten* mellom de eldre formene for nordisk kulturhistorie, slik de fremstår på de foregående sidene, og 'den nye kulturhistorien', er den svenske idehistorikeren Anders Ekström (2006/2009). Han peker på hvordan den heterogene retningen som kalles 'ny kulturhistorie' har frembrakt en ny type tverrvitenskapelige forskningsområder – for historiske, litterære, estetiske og antropologiske fag – hvis eneste lim synes å være en felles interesse for *kulturteori*, men ikke for *kulturhistorie*. Eller som han skriver i «Den falska återkomsten» (2005/2009): «Istället för att beskriva 'den nya kulturhistorien' som en återkomst för en kulturhistorisk tradition bör vi alltså förstå denna retoriska formulering som en appell för en kulturteoretisk omorientering inom historievitenskaparna» (2005:3).

Ekströms utgangspunkt er utviklingen og endringene i kulturbegrepet, fra de holistiske og utviklingsorienterte til de symbolske og representasjonskritiske (jf. avsn. 1.3.). Mens den eldre kulturhistorien studerte et homogent objekt kalt 'kultur', siktet den nye mot en *historieforskning* med kulturteoretisk orientering. 'Kultur' ble her forstått som mening, symboler og

representasjoner, og kulturhistoriens studieobjekt som de meningskapende prosessene (jf. Orys definisjon, avsn. 1.3.).

Ironien ligger for Ekström i at den nye kulturhistorien har bedrevet en historiserende kritikk av nettopp de kategoriene som var utgangspunkt og kunnskapsmål for den eldre kulturhistorien (ibid. 2005: 8f); «Den nye kulturhistorien forsøkte ikke andre svar på den äldre kulturhistoriens frågor, den sökte inte heller nya perspektiv på samma objekt» (s. 14). Dermed kan ikke den 'nye kulturhistorien' beskrives som en forlenging av de enkelte disiplinenes nasjonale tradisjoner, hevder han (s. 17).

Avslutningsvis spør han om de nye 'kulturvitenskapene' eller de 'konvergerende historiske vitenskapene' [kulturhistorie, museologi, litterære studier ...] i det hele tatt trenger de tradisjonelle disiplinene. Kan kulturvitenskapene sammenføres i et nytt, allment felt 'kulturstudier', eller vil det føre til et tap av «ämnesspecifika kompetenser som byggts upp under lång tid»? Han viser til at dette gjelder en konflikt om ulike kunnskapsprosjekter så vel som akademiske revirer og strategier. Den kulturelle vendingen bidro til å løse opp grensene mellom de tradisjonelle disiplinene og gjorde «'kulturanalys' [till] en synonym för humanistisk normalvetenskap», men samtidig gikk de historieteoretiske og disiplinspesifikke sammenhengene i glemmeboka (s. 17).

*

Et viktig utgangspunkt for denne teksten var blikket utenfra på nordisk kulturhistorie og undringen over at dens røtter skulle være å finne i «den materielle kulturens historie og rural etnografi», i «dagligliv og friluftsmuseer» og innen rammene av en politisk nasjonalisme. Gjennomgangen har bekreftet at folkelige tradisjoner og tros-

forestillinger, skikk og bruk, materiell kultur, dagligliv og arbeidsliv har vært de vesentlige temaene i norsk og nordisk kulturhistorie.

Det har aldri eksistert noen normativ definisjon av norsk eller nordisk kulturhistorie, knyttet til et tilsvarende normativt kulturbegrep. Til grunn for gjennomgangen ligger en aksept av at kulturhistorie er den forskning og faglige virksomhet som påberoper seg denne merkelappen. Aktørene har vært forskere fra disipliner som folkeminne og etnologi, historie og kunsthistorie, filologi og arkeologi, med flere, men i kanskje like høy grad amatører og lokale lag. Arenaene har vært universitetsfag, en faglitterær offentlighet, den lokalhistoriske bevegelsen og de kulturhistoriske museene.

En normativ definisjon av kulturhistorie, enten den sikter mot et objektorientert fag eller et fag med en teoridrevet utvikling – som de franske ny-kulturhistorikerne synes å anbefale, ville bety et kraftig brudd med den norske tradisjonen. Enhver nasjonal versjon av faget bærer med seg sine tilknytningspunkter til landenes historie – for å parafrasere Burgière. Det betyr imidlertid ikke at det ikke vil være mye å hente utenfra – nå som tidligere.

Noter

1. Rogan & Eriksen 2013. For anmeldelser og debatt om boken, se bl. a. *Tidsskrift for kulturforskning* nr. 1–2/2014: «Nordiske blikk på norsk faghistorie», s. 33–54.
2. Navnet på faget er i Bergen kulturvitenskap, i Oslo kulturhistorie.
3. Burgière & Heintz 2012, s. 371. Det dreier seg om årlige numre fra ulike europeiske land, med utvalg og artikler skrevet av det respektive landets egne etnologer. Burgière bruker ordet *dépayement*, som bokstavelig betyr 'forflyttet til et annet land'. Det kan oversettes med 'fremmedgjøring' eller 'forvirring', men ikke nødvendigvis i negativ betydning. Teksten lyder slik: «Hvert nummer har for meg vært en erfaring i fremmedgjøring: ikke bare fordi de byr på spesi-

- fikke varianter av etnologiske tilnæringsmåter [...] men også fordi etnologenes intellektuelle orientering ikke bare hviler på fagets generelle problemstillinger. Orienteringen har tydelige tilknytningspunkter til landenes historie» (s.371).
4. Peter Burke nevner så vidt studier av materiell kultur, som et sent trinn i utviklingen i Storbritannia. Så er da også Burke den som sammen med Christiansen får den hardeste kritikken.
  5. Det boas'ke eller tidlige antropologiske kulturbegrepet tillot i høyere grad en inkorporering av materiell kultur. Boas' egen forskning omfattet de materielle sidene ved kultur.
  6. Birgitta Svensson (2003) hevder at ettertiden har miskjent Rydberg som kulturhistoriker og at han var mer sentral for kulturhistorien enn Strindberg.
  7. Det var Lamprecht som med sin 13 binds *Deutsche Geschichte* la grunnlaget for den kjente 'metodestriden' blant tyske historikere. Han ble heftig angrepet av det etablerte historikerlauget for sin bredt anlagte kultur- og sosialhistorie og sin tverrfaglige tilnærming. Han ble marginalisert i Tyskland, med hadde en betydelig påvirkning på senere sosial- og mentalitetshistoriske miljøer. Se bl. a. http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Gotthard_Lamprecht.
  8. Se Medelius 1998 og 1999 for en nærmere beskrivelse av forholdet mellom Strindberg og Hazelius.
  9. Se en detaljert gjennomgåelse av resepsjonen i Bergström 1990.
  10. Se bl. a. det skjønnlitterære, dystopiske essayet «De lycksaliges ö» i *Svenska öden och äventyr. Berättelser från alla tidevarv*. Stockholm. I *Svenska öden och äventyr*.
  11. Jeg holder likevel med dem (Svensson 2003; Damsholt 2010) som mener at 'opposisjon' ikke er noen treffende fellesnevner for kulturhistorie. Som all forskning vil den kontinuerlig stille seg kritisk til etablert kunnskap.
  12. Se http://de.wikipedia.org/wiki/Dietrich_Schäfer.
  13. Se også Damsholt 2010 for en drøfting av dette perspektivet.
  14. Se Stegane 1987 for en diskusjon av begrepet heimstaddikting.
  15. For en grundigere diskusjon, se Eriksen 2009, s. 87–90.
  16. Den opprinnelige planen for historiografien om norsk kulturhistorie (Rogan & Eriksen 2013) omfattet flere kapitler om kulturhistorisk forskning ved museene, men to av tekstene ble så forsinket at de måtte utelates. Disse er senere trykt i *By og Bygd* nr. 45 (2014; Pedersen og Ågotnes). Det er bare Lars Roedes kapittel som spesielt behandler museumsforskere.
  17. Norsk Folkemuseums årbok *By og Bygd* nr. 45 (2014), med tittel «Forskning og fornyelse», gir en rekke innblikk i kulturhistorisk forskning ved Norsk Folkemuseum og Bergens Museum.
  18. En forfatter og sosialhistoriker som Kaldal (2002) omtaler denne litteraturen som «tidlig norsk sosialhistorie».
  19. Det finnes mye litteratur om de eldre innsamlerne, men se Amundsen 2013 for en oversiktlig gjennomgang av 1800-tallets aktører.
  20. Sitert etter Bakken 1977:161.
  21. Betegnelsen etnologi kom først i 1971, da Bjarne Stoklund (1928–2013) overtok professoratet.

Litteratur

- Amundsen, Arne Bugge 2013. Samlere, forskere og folkeminner på 1800-tallet. I Rogan & Eriksen 2013, s. 27–74.
- Avruc, K. 1998. *Culture and Conflict Resolution*. Washington DC, United States Institute of Peace Press.
- Bakken, Reidar 1977. Ord og saksgranskinga i etnologi. *Norveg* nr. 20, s. 161–76.
- Bergström, Stefan S. O. 1990. The debate surrounding August Strindberg's *Svenska folket*. *Scandinavian Studies*, vol. 62, no. 4, s. 431–48.
- Bjorli, Trond 2014. Museumsforleggeren Hans Aall. *By og Bygd* nr 15, s. 66–89.
- Bjørkvik, Halvard, Knut Fladby, Lars Reinton & Jørn Sandnes (red.) 1970. *Lokalhistorie i forskning og kulturarbeid gjennom 200 år*. Trondheim, Universitetsforlaget.
- Bjørkvik, Halvard 1970. Landslaget for bygde- og byhistorie. I Bjørkvik & al. 1970. S. 143–193.
- Bjørkvik, Randi 1970. Gards- og slektshistorie 1920–1969. Undervegs mot den konkrete og levende gardshistorie. I Bjørkvik & al. 1970, s. 75112.
- Bloch, Marc 1930. Musées ruraux, musées techniques. *Annales d'histoire économique et sociale*, p. 248–251.
- Burgière, André & Monica Heintz 2012. Les espaces nationaux. *Ethnologie française* vol. XXLI, s. 370–375.

- Busck, Steen 1999. Mikrohistorie og lokalhistorie. *Den jyske historiker* nr. 85, s. 47–61.
- Bødker, Laurits 1965. *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*. Vol. II. *Folk Literature (Germanic)*. København, Rosenkilde og Bagger.
- Chartier, Roger 2008. Postface. L'histoire culturelle entre traditions et globalisation. I Poirrier (red. 2008), s. 189–96.
- Chartier, Roger 2014. *L'œuvre, l'atelier et la scène. Etudes de mobilité textuelle*. Paris, Garnier.
- Christensen, Palle Ove 2000. *Kulturhistorien som opposisjon. Træk af forskellige fagtraditioner*. København, Samleren.
- Christensen, Palle Ove 2008. L'Expérience de la vie quotidienne: L'histoire culturelle en Scandinavie. I Poirrier (red.) 2008, s. 65–78.
- Damsholt, Tine 2010. Til kulturhistoriens genealogi. En discussion af kulturhistoriens genstande og strategier. *Kulturstudier* 2010 vol. 1 (1), s. 7–24. Online.
- Egholt, Liv 1999. Mikrohistorie. *Den jyske historiker* nr. 85, s. 20–46.
- Ekström, Anders 2005. Den falska återkomsten. Om gammal och ny kulturhistoria. *Kulturella perspektiv* 2005/4, s. 1–18.
- Ekström, Anders 2009. *Representation och materialitet. Introduktioner til kulturhistorien*. Bokförlaget Nya Doxa, Nora.
- Eriksen, Anne 2009. *Museum. En kulturhistorie*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Eriksen, Anne 2010. «Fra stevneplass til dialoginstitusjon. Norske kulturhistoriske museer 1950–1970». I Bjarne Rogan & Arne Bugge Amundsen (red.): *Samling og museum. Kapitler av museenes historie, praksis og ideologi*. Oslo, Novus forlag
- Eriksen, Anne 2011. From Ethnology and Folklore Studies to Cultural History in Scandinavia. I Jörg Rogge (red.): *Cultural History in Europe. Institutions – Themes – Perspectives*. Transcript Verlag, s. 31–44.
- Eriksen, Anne & Torunn Selberg 2006. *Tradisjon og fortelling. En innføring i folkloristikk*. Oslo, Pax.
- Fages, Volny 2009. Bokmelding: Philippe Poirrier (dir.), *L'histoire culturelle : un « tournant mondial » dans l'historiographie ?* Dijon 2008. *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique* vol. 107/2009, p. 1–4. (<http://chrch.revues.org/1380>)
- Falk, Hjalmar 1895. Om betydningen af den folkelige kultur og akademikernes stilling til den. *Nyt Tidsskrift* 1895, s. 201–216.
- Fladby, Rolf 1977. Hvordan skal vi behandle lokalsamfunnets historie i den nyeste tid? I Fladby & Winge (red.) 1977, s. 147–150.
- Fladby, Rolf, Steinar Imsen & Harald Winge (red.) 1977. *Lokalsamfunn under omstøpning. Den nyeste tids lokalhistorie*. Oslo, Cappelen.
- Hagland, Jan Ragnar 2009. Maal og Minne i hundre år. Nørrøne studiar og folke-minne. *Maal og Minne* nr. 1/2009, s. 3–10.
- Hallan, Nils 1970. Lokalhistorie og tilgrensande vitskaper. I Bjørkvik & al. 1970, s. 239–60.
- Harbsmeier, Michael 1999. Mikrohistorie – en plaidoyer. *Den jyske historiker* nr. 85, s. 7–19.
- Hazeliuss, Artur 1882. *Ur de nordiska folkens lif: skildringar. Bidrag till vår odlings häfder*. Stockholm, Beijer.
- Hegard, Tonte 1984. *Romantikk og fortidsvern. Historien om de første friluftsmueene i Norge*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Hegard, Tonte 1994. *Hans Aall – mannen, visjonen og verket*. Oslo, Norsk Folkemuseum.

- Hodne, Bjarne 1973. Folkeminnevitenskap og lokalhistorie. *Heimen* nr. 4, 1973.
- Hodne, Bjarne, Göran Rosander & Knut Kjeldstadli 1981. *Muntlige kilder: om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevitenskap og historie*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Holmsen, Andreas 1940. Nye metoder innen en særskilt gren av norsk historieforskning. *Historisk tidsskrift* b. 32 (1940–42), s. 27–45.
- Hultkrantz, Åke 1960. *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*. Vol. I. *General Ethnological Concepts*. København, Rosenkilde og Bagger.
- Johnsen, Oscar Albert 1920. Den nyere lokalhistoriske forskning. *Norsk historisk videnskap 1869–1919*. Utg. av Den norske historiske forening, 1920.
- Johnsen, Oscar Albert 1943. Professor Yngvar Nielsen. *Heimen* b. VI, s. 201–209.
- Jørgensen, Claus Møller 2000. Historiografiske pejlinger – til en indledning. *Den jyske historiker* nr. 88, s. 7–36.
- Jørgensen, Jon Gunnar og Lars S. Vikør 2010. Gammelt tidsskrift – nytt forlag – ny drakt. *Maal og Minne* nr. 1/2010, s. 1–2.
- Kaldal, Ingar 2002. *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Samlaget.
- Källström, Staffan 2006. Strindberg fann Stockholms historia i folklivet. *SvD Kultur*, 15.7.2006.
http://www.svd.se/kultur/understrecket/strindberg-fann-stockholms-historia-i-folklivet_336260.svd
- Kjos, Torgeir 2014. «I og for seg ting». *Norsk Folkemuseum mellom ideologi og praksis 1945–1955*. Masteroppgave i kulturhistorie, Universitetet i Oslo, Høsten 2014.
- Kjus, Audun 2013. Nils Lid (1890–1958). I Rogan & Eriksen 2013, s. 137–52.
- Klausen, Arne Martin 1981. *Antropologiens historie. En oversikt over fagets utvikling fra de eldste tider frem til i dag*. Oslo, Gyldendal.
- Klein, Barbro 2006. Cultural Heritage, the Swedish Folklife Spere, and the Others. *Cultural Analysis*, vol. 5, 2006, s. 1–20.
- Klepp, Asbjørn 1980. Tradisjon og kultur. *Norveg* 1980, s. 195–223.
- Klepp, Asbjørn 1988. Initierte kilder og «muntlige kilder». *Norveg* 1988, s. 5–16.
- Kolsrud, Knut 1960–61. Kulturbegrep og arbeidsmåte. *Folkliv* 25–25, s. 5–19.
- Kolsrud, Knut 1961–63. Etnologi, sosiologi og lokalhistorie. *Heimen* b. 12, s. 293–302.
- Kristoffersen, Eirik 2013. *Institusjonaliseringen av folkeminnene. Norsk Folkeminnesamling og Desentraliseringsstriden*. Masteroppgave i kulturhistorie, Universitetet i Oslo, vår 2013.
- Kroeber, Alfred & Clyde Kluckhohn 1952. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York, Vintage Books.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* 1956–78. København, Rosenkilde og Bagger [Ny utg. 1980–82].
- Løberg, Lars (red.) 1987. *Bidrag til lokal historie 1907–1985. Bibliografi over hovedfags- og magistergradsavhandlinger med lokal- og regionalhistorisk ramme*. Oslo, Norsk lokalhistorisk institutt.
- Medelius, Hans, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (red.) 1998. *Nordiska museet under 125 år*. Stockholm, Nordiska museets förlag.
- Nielsen, Yngvar 1881. *Den norske bondestands kulturudvikling i de sidste 300 aar. Fem populære forelesninger*. Kristiania, Alb. Cammermeyer
- Nordisk Kultur* 1931–1956. Red. Brøndum-Nielsen, Johannes, Sigurd Erixon, Otto von Friesen & Magnus Olsen.

- Stockholm, Bonnier; Oslo, Aschehoug. *Norges kulturhistorie*. 1979–1981, B. 1–8, red. Anders Bugge & Sverre Steen. Oslo, Aschehoug.
- Norsk kulturhistorie: bilder av folkets dagligliv gjennom årtusener*. B. 1–5, 1938–42, red. Ingrid Semmingsen, Nina Karin Monsen, Stephan Tschudi-Madsen & Yngvar Ustvedt. Oslo, Cappelen.
- NOU 1996:7. *Museum. Mangfold, minne, møtestad. Norges Offentlige Utredninger* 1996:7.
- Nysæter, Egil 1995. Frå institusjon til paraplyinstitusjon. Landslaget for lokalhistorie 1970–1995. I Nysæter, Slettan & Winge (red.) 1995. S. 43–76.
- Nysæter, Egil, Dagfinn Slettan & Harald Winge (red.) 1995. *I arbeid for lokalhistorie og kulturvern. Landslaget for lokalhistorie 75 år 1920–1995*. Trondheim, Landslaget for lokalhistorie.
- Ory, Pascal 2000. Qu'est-ce que l'histoire culturelle? http://www.canal-u.tv/video/universite_de_tous_les_savoirs/qu_est_ce_que_l_histoire_culturelle.963
- Pedersen, Ragnar 2013. Fremveksten av kulturhistorisk forskning ved Norsk Folkemuseum. *By og Bygd* nr 15, s. 16–51.
- Poirrier, Philippe (red.) 2008. *L'histoire culturelle: un «tournant mondial» dans l'historiographie?* Dijon, Editions Universitaires de Dijon.
- Rentzhog, Sten 2007. *Open Air Museums. The history and future of a visionary idea*. Carlsson Bokförlag.
- Reinton, Lars 1970. Den lokalhistoriske rørsle og den moderne bygdehistorie 1900–1920. I Bjørkvik & al., s. 33–53.
- Roede, Lars 2013. Byggeskikkforskere østafjells. I Rogan & Eriksen (rd.) 2013, s. 497–525.
- Rogan, Bjarne 2012. The Institutionalization of Folklore. I Bendix, Regina & Galit Hasan-Rokem (red.) 2012: *A Companion to Folklore*. Boston/New York, Blackwell-Wiley. S. 598–630.
- Rogan, Bjarne 2013a. Fra gjenstandsforskning til kulturens materialitet. I Rogan & Eriksen 2013, s. 425–467.
- Rogan, Bjarne 2013b. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Fra folkeminneprogrammet til bondesamfunnsundersøkelsene. I Rogan & Eriksen 2013, s. 647–667.
- Rogan, Bjarne 2013c. Sigurd Erixon on the Post-War International Scene. International Activities, European Ethnology and CIAP from 1945 to the mid 1950s. *Arv. Nordic Yearbook of Folklore*, vol. 89, s. 89–152.
- Rogan, Bjarne 2014. Asbjørn Klepp – forskning og forfatterskap. Et faglig portrett. *Tidsskrift for kulturhistorie* nr. 4/2014. S. 32–63.
- Rogan, Bjarne & Magne Velure 1995. Museums of Cultural History in Norway: Structure, Status and Challenges. *Anales del Museo Nacional de Antropologia*, vol. 1/1994, 151–162.
- Rogan, Bjarne & Anne Eriksen (red.) 2013. *Etnologi og folkloristikk. En fagkritisk biografi om norsk kulturhistorie*. Oslo, Novus forlag.
- Selberg, Torunn 2013. Folkediktning. I Rogan & Eriksen 2013, s. 317–346.
- Slettan, Dagfinn 1977. Muntleg kjeldestoff. I Fladby & Winge (red.) 1977, s. 62–81.
- Spencer-Oatey, Helen 2012. What is culture? A compilation of quotations. GlobalPAD Core Concepts http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/al/globalpad/openhouse/intercultural-skills/global_pad_-_what_is_culture.pdf
- Steen, Sverre 1941, 1948. *Kristiansands historie*. Oslo, Grøndahl.
- Steen, Sverre 1970. *Bergen, byen mellom*

- ffellene: et historisk utsyn*. Bergen, Eide.
- Steensberg, Axel 1963–64. *Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede*, b. I–II. København: Nyt Nordisk Forlag.
- Stegane, Idar 1987. *Det nynorske skriftlivet. Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjon*. Oslo, Samlaget.
- Stigum, Hilmar 1941. Gårdshistorien sett fra kulturhistorisk synspunkt, og kildene til den. *Heimen* VI, s. 45–64.
- Stoklund, Bjarne 1981. *Bondegård og byggeskik før 1850*. København.
- Stoklund, Bjarne 1987. *Hvad er kulturhistorie? Troels-Lund og den kulturhistoriske strid i Tyskland i 1880'erne*. Arbeidspapir: Institut for europæisk folkelivsforskning, Københavns Universitet.
- Strindberg, August 1881–82. *Svenska folket i helg och söcken, i krig och fred, hemma och ute, eller ett tusen år af den svenska bildningens historia*. Stockholm, Fritzes förlag.
- Strindberg, August & Claës Lundin 1882. *Gamla Stockholm*. Stockholm, Joseph Seligmann & C:is förlag.
- Strindberg, August 1961 [1882–1891]. De lycksaliges ö. I *Svenska öden och äventyr. Berättelser från alla tidevarv*. Stockholm.
- Svendsen, Anne Lise 1981. Yngvar Nielsen og hans plass i norsk etnologis historie. *Dugnad* nr. 3–4 1981, s. 33–48.
- Svensson, Birgitta 2002. Etnologien mellan kulturhistoria och samtidsanalys. *Rig*, nr 2/2002, s. 65–72.
- Svensson, Birgitta 2003. Viktor Rydberg som kulturhistoriker. *Saga och Sed* 2003, s. 15–30.
- Söderström, Göran 1998. Strindberg och Nordiska museet. I Hans Medelius & al. 1998, s. 76–78.
- Telste, Kari 2000. Et kulturfaglig sideblikk på hovedtendenser i internasjonal debatt om kulturhistorisk forskning fra 1980-årene til i dag. *Norveg*, b. XX nr. 2, s. 3–21.
- Troels-Lund, Troels 1879–1901. *Dagligt liv i Norden i det 16de Aarhundrede*. København, Gyldendalske Boghandel [Flere utg. No. overs. Gyldendal 1939].
- Troels-Lund, Troels 1894. *Om Kulturhistorie*. København, Det Reitzelske Forlag (Teksten er opptrykt som innledning til 3. [1908] og 4. [1914] utg. av *Dagligt liv* ...).
- Visted, Kristofer 1908 (1923). *Vor gamle bondekultur*. Kristiania, Cappelen.
- Visted, Kristofer (red.) 1917. *Kulturens historie: i populær fremstilling*. Kristiania, Aschehoug.
- Visted, Kristofer og Hilmar Stigum 1951–52 (1971). *Vår gamle bondekultur b. I–II*. Kristiania, Cappelen.
- Ødemark, John 2000. Den nye kulturhistorien – mellom antropologisk og estetisk kultur. *Norveg*, b. XX nr. 2, s. 23–57.
- Ågotnes, Hans-Jakob 2007. Lokalmuseet i det sosiale landskapet. Fortidsformidling i Hordaland gjennom hundre år. I Selberg, Torunn og Nils Gilje (red.): *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*. Bergen, Fagbokforlaget, s. 45–67.
- Ågotnes, Hans-Jakob 2013. Kulturhistorisk forskning ved Bergens Museum. *By og Bygd* nr 15, s. 52–65.